

REVISTA ISTORICĂ

= Dări de seamă, =
documente și notițe.

PUBLICATĂ

DE

BCU Cluj / Central University Library Cluj

N. IORGA

CU CONCURSUL MAI MULTOR SPECIALIȘTI

Bibl. Univ. Cluj
Nr. 657-1923

BUCUREȘTI

TIPOGRAFIA „CULTURA NEAMULUI ROMÂNESC“

1919

SUMARIUL :

Dimitrie Onciul : Ideia latinității și a unității naționale (două lecțiuni la deschiderea cursului de Istoria Romînilor, ținute la Universitatea din București în Ianuar 1919).

N. Iorga : Două comunicații la Academia Romînă: I-*iu Mihnea-Vodă Radu (cel Rău) și uciderea boierilor munteni. II. O foaie de popularizare igienică și economică în 1844-5. Rolul fraților Vîrnav în Renașterea românească.*

Pr. D. Furtună : Insemnări de prin bisericile Bucureștilor.

N. Iorga : Dări de samă.

N. Iorga : CRONICĂ.

Manuscrisurile se trimet d-lui N. Iorga, București,
Str. Al. Depărățianu, 2.

**Administrația : București, Tipografia „Cultura
Neamului Romănesc“, Strada Lipscanii
Noi, 12 (colț cu Domnița Anastasia).**

**Pentru cărțile despre care se fac recenzii care le
recomandă, se poate reține, după dorință,
anunțul pe copertă.**

REVISTA ISTORICĂ

— DĂRI DE SEAMĂ, DOCUMENTE ȘI NOTIȚE —
PUBLICATĂ de N. IORGA CU CONCURSUL MAI MULTOR SPECIALIȘTI

Ideea latinității și a unității naționale

— Două lectțiuni la deschiderea cursului de Istoria Românilor —

Tinute la Universitatea din București în Ianuarie 1919

de

DIMITRE ONCIUL

Domnilor și onorate auditoare,

În Aprilie trecut, reîncepând sub ocupațiune dușmană activitatea noastră universitară, după o întrerupere de aproape doi ani în timpul marelui războiu ce s'a sfârșit acum cu victoria marilor noștri aliați și a dreptății noastre, ziceam:

«În trecutul nostru, țara și neamul nostru au fost adeseori «supuse la grele încercări și la mari jertfe. Dar cu toate răstriaștele vremilor, dezvoltarea noastră istorică în Statul național a «mers mereu înainte. Ea s'a desfășurat în linie ascendentă, chiar «și în timpuri de decadență aparentă, când «decăderea trecătoare «într'o direcție eră compensată printr'o dezvoltare ascendentă «în altă direcție. Suntem în dezvoltare ascendentă. Să avem deci «credință tare în steaua noastră! Cu necesitate istorică, ea ne «va conduce la îndeplinirea menirii noastre între popoare. Dar «să nu uităm eterna lege a istoriei că numai acel popor trăiește, «crește și înflorește, care știe să-și facă datoria în progresul «omenirii spre perfecționare».

Iar cu privire la consecuențele fatale ale războiului, îndurate în urma alianței cu **Rusia trădătoare** ce s'a prăbușit, cum și a insuficienței de pregătire și organizare militară în care am rămas să susținem singuri greaua luptă contra cumplitelor armate dușmane ale Germanilor, Austro-Ungarilor, Turcilor și Bulgarilor haini, ziceam:

«Să le suferim cu bărbăție și demnitate! Să le suferim cu «credință în dreptul nostru la viață ca Stat și ca popor, cu

«credința în dreptatea pe care geniul adevărului și al binelui, «activ în istorie, o împarte tuturor popoarelor».

Iată, dreptatea noastră a învins; steaua noastră s'a înălțat! Mai mândră și mai prețuită ca ori-când, România, încununată de gloria biruinței, se înalță astăzi între popoare, începând o nouă viață națională, o eră nouă a istoriei sale: viața și istoria Românimii unite, libere și singură stăpânitoare a pământului său strămoșesc.

În trecutul nostru de grele lupte pentru viață și de mari jertfe pentru libertate, ne-a fost dat numai o clipă să vedem reunite sub o singură domnie națională țerile surori din cuprinsul patriei românești ce moștenire ne-au lăsat legionarii lui Traian Impăratul. Dar unitatea națională întrupată de Mihai Viteazul, acum 318 ani, eră datorită mai mult sabiei lui decât concepției naționale a acelor timpuri, încă nepregătite a o cuprinde și susține! El căzû drept jertfă, ca erou al ideii mântuitoare căreia el i-a dat ființă. El căzû jertfă, pentru ca să se împlinească adevărul cuvântului: *Nicio idee mare dela care precede mântuire nu învinge fără jertfă*. Cu el căzû și unitatea întrupată prin dânsul. Însă ideea rămâneă vie, ca moștenire generațiunilor următoare și problemă altor timpuri.

Această idee a însuflețit mereu generațiunile ce și-au succedat până în zilele noastre. Astăzi, triumfătoare, ea unește tot pământul românesc al Daciei Traiane sub sceptrul glorios al Regelui Ferdinand I-ii.

Ideea unității naționale, cum ea s'a dezvoltat dela Mihai Viteazul încoace, aveă drept bază și putere susținătoare conștiința latinității. Această conștiință înălțătoare a dat mai ales viață și putere ideii de unitate națională; ea a susținut-o și a dus-o la biruință.

O privire scurtă asupra ideii latinității și a unității naționale în dezvoltarea noastră istorică ne va arăta cum aceste două idei înviețoare, una fecundând pe cealaltă, au creat România de astăzi.

* * *

Cunoștința despre latinitatea poporului românesc eră atât de veche cât și existența lui însăși. Dela cele dintâi mărturii istoriografice asupra Românilor ca popor deosebit, sub numele de Vlahi, începând din secolul al XI-lea, ei erau cunoscuți ca urmași ai Romanilor sau ca locuitori ai Daciei din timpul stăpânirii romane.

Cel mai vechiu scriitor care face mențiune de originea Românilor, Bizantinul Kekavmenos (din secolul al XI-lea), o pune în legătură cu cucerirea Daciei de către Impăratul Traian, cunoștință care nu se mai găsește constatată apoi decât dela secolul al XV-lea încoace, din epoca Renașterii umaniste. De alminterea, până atunci, toate celelalte mărturii în chestiune ale cronicarilor bizantini ca și ungurești, cum și ale documentelor papale, arată numai descendența lor romană, fără alte lămuriri istorice. Cronicarul bizantin Kinnamos (din secolul al XII-lea) zice că ei sunt «vechi coloni din Italia». Cronicile ungurești (din secolul al XII-lea—XV-lea) îi califică de foști «coloni și păstori ai Romanilor» (*Romanorum coloni et pastores*). În corespondența papei Inocent III cu Ioaniță, Doimnul Bulgarilor și Românilor (din anii 1199—1207), și papa și Ioaniță spun mai adeseori că el (Ioaniță) și poporul său își trag originea dela Roma; în acelaș fel scrie tot atunci papei și arhiepiscopul de Târnova. Bizantinul Laonikos Chalkondyles (din secolul al XV-lea), vorbind de locuințele, limba și obiceiurile Românilor, zice: «De unde însă au venit ei, cu «limbă și obiceiuri romane, în aceste locuri, așezându-se aci, n'am «aflat dela nimeni, aici n'am auzit ca cineva să pomenească».

Dar contemporanul său Italianul Enea Silvio Piccolomini (papa Pius II, mort la 1464), cunoșteă pe Români ca urmași ai colonilor romani, aduși în Dacia după cucerirea ei de Traian, cum spune în scrierea sa: *Historia de Europa*.

Această cunoștință o găsim apoi mai dezvoltată la umanistul italian Anton Bonfini, istoriograf al Ungariei la curtea regelui Matiaș Corvin, fiul Românilor Ioan de Huniad. În opul său asupra istoriei Ungariei (*Kerum Hungaricarum Decades*), Bonfini se ocupă mai de aproape și de originea Românilor și a familiei românești a Corvinilor, pentru care ia ca punct de plecare cucerirea Daciei de Traian și colonizarea ei cu Romani. El este cel dintâiu istoric care precizează din acest punct de vedere începutul Românilor ca urmași ai colonilor romani, după mărturiile istorice ce cunoșteă din studiul antichității și al istoriei Ungariei. În direcția dată de Bonfini, s'a dezvoltat istoriografia ulterioară asupra originilor românești până în secolul al XVIII-lea, când critica istorică a urmat să introducă un alt punct de vedere.

În istoriografia noastră națională, cele dintâi cronici, atât moldovenești cât și munteneste, au numai o vagă cunoștință despre

purcesul Românilor dela «Râm» (Roma), cum se atăă mai întâiu în cronica anonimă a Moldovei dela începutul secolului al XVI-lea, cuprinsă într'o compilație de cronici rusești din' acelaș secol, sau dela «Romani», cum spune cea mai veche cronică a Țerii-Românești, începută în secolul al XVI-lea.

În prima jumătate a secolului al XVI-lea, călugării din mănăstirea Deal știeau însă ceva mai mult decât ne spun cele dintâi cronici ale noastre din aceeaș epocă. La 1532, ei știau să povestească vizitatorului Francesco dalla Valle că Românii «au venit din vechime dela Roma spre a locui în această țară; «Traian Împăratul, cucerind țara, o împărți ostașilor săi și o făcu «colonie de Romani». În această formă, tradiția națională asupra originilor, care nu se găsește astfel în cronicile noastre decât mai târziu, putea să fie și influențată de scrierile lui Enea Silviu sau Bonfini, despre care vre-un călugăr dela Deal va fi avut știre.

Aceste cunoștințe asupra latinității Românilor sunt constatate până în secolul al XVI-lea. Ea eră, dela cele dintâi mărturii, general admisă la vecinii noștri, Bizantini, Unguri, Bulgari și Ruși, cum și în Italia, în special în cancelaria papală; ea eră în conștiința națională, cum se constată mai întâiu la Românii din imperiul Asanilor, apoi în vechea tradiție a cronicilor noastre.

Fața cu această conștiință națională, Despot Vodă, uzurpând la 1561 tronul Moldovei, ziceă în manifestul său către Moldoveni:

«Cu voi, oameni viteji și neam răsboinic, coboritori din valo-
«roșii Romani care au făcut să tremure lumea, nădăjduesc să cu-
«ceresc în curând locurile Moldovei mele ce le ține păgânul, adecă
«malul Dunării, și nu numai acelea, dar și Valahia și apoi toată
«Grecia. Nu e nicio îndoială că vom avea ajutorul și bunăvoința
«tuturor domnitorilor creștini, pe uscat și pe apă, împotriva dușma-
«nului obșteșc, și cu ajutorul lui Dumnezeu îl vom birui. Și astfel
«ne vom face cunoscuți lumii întregi ca adevărați Romani și
«urmași ai lor»¹⁾.

E prima manifestare de acest fel ce întâlnim în istorie, expri-
mând ideea unirii țărilor surori Moldova și Țara-Românească, în
legătură cu ideea latinității neamului românesc. În acelaș timp,
după alte mărturii contemporane, pretendentul la tronurile am-
belor Principate românești făcea pregătiri și pentru o expediție

¹⁾ Hurmuzaki - N. Densușianu, *Documente*, II. I, 416.

în Ardeal, cu gândul de a dobândi și Principatul de peste munți. Pe lângă unirea celor trei țeri într'un mare Stat român, visul său îndrăzneț îi deschideă chiar perspectiva de restaurator al Imperiului Roman de Răsărit, cum indică și manifestul citat.

Pentru ca un aventurier străin, uzurpator de domnie, să dea asemenea expresiune ideii unității naționale în legătură cu descendența romană, care ar motiva unirea țărilor românești și aspirațiunea de restaurare a Imperiului Roman în Răsărit, perspectivă prin care el caută să câștige simpatiile Românilor, această idee nu putea să fie cu totul străină concepției naționale de atunci. Totuși ne lipsesc probe că ea ar fi pătruns conștiința națională în așa măsură încât să poată fi o aspirațiune națională predominantă.

În tot cazul însă, conștiința unității naționale a tuturor Românilor, prin limbă, religie și obiceiuri, întărită și prin conștiința originii romane, eră în fondul sufletesc al națiunii. În a doua jumătate a secolului al XVI-lea, ea se manifestă și prin mișcarea literară românească de peste munți, unde s'au tipărit atunci cele dintâi cărți românești pentru uzul religios, în limba străbună care a urmat să fie limba literară a tuturor Românilor. Astfel conștiința unității naționale primea și o formă literară, care, în lipsa unității politice, urmă să fie forma ei de manifestare cea mai învederată și mai elocuentă.

Aceasta eră pregătirea sufletească a neamului românesc cu privire la conștiința unității și latinității sale, când Mihai Viteazul veni să înfăptuiască unitatea lui politică, cucerind în Octomvrie 1599 Ardealul, în Maiu următor și Moldova, unire, din nefericire, căzută cu dânsul, după abia câteva luni. Învins în bătălia dela Mirislău (18 Septemvrie 1600) de către forțele superioare ale Ungurilor în unire cu imperialii sub generalul Basta, și atacat de Poloni dincoace de munți, Mihai pierdă Ardealul și Moldova, în cele din urmă și Țara-Românească. Invingător apoi la Goroslău (3 August 1601) asupra Ungurilor, cu ajutorul imperialilor, când urmă să reia domnia în țerile unite, sub suzeranitatea împăratului, el căzù ucis mișelește de asasinii trimiși de rivalul său Basta, în răvârșatul zilei de 19 August 1601. Cu el căzù și mareața lui creațiune.

Capul lui, adus în țară și înmormântat în mănăstirea Deal, ne-a rămas drept simbol sacru al idealului sfânt pentru care el

a căzut jertfă, ideal care a urmat să însuflețească generațiunile ce și-au succedat, până la înfăptuirea lui după trei secole de stăruință în sperarea și credința mântuirii ce va să vină.

* * *

După Mihai Viteazul, ideea unității naționale a fost cultivată și întărită în legătură cu ideea latinității, mai ales prin literatură. Ea re apare în epoca deșteptării culturale din domniile lui Matei Basarab și Vasile Lupu, ale Cantacuzinilor și Cantemirilor, a lui Constantin Brâncovanu; ea trece munții, găsind adăpost la Români din Ardeal, în epoca de înjosire națională adusă prin Fanarioți dincoace de munți; ea revine de peste munți, întărită și înălțătoare, odată cu domniile pământene după izgonirea Fanarioților, și aduce renașterea națională prin care a triumfat.

Lui Vasile Lupu, după relațiunile rezidentului imperial din Constantinopole, se atribuia intenția de a uni sub domnia sa Moldova, Țara-Românească și Ardealul, călcând pe urmele lui Mihai ¹⁾. În acelaș timp, și Mihnea III Radu din Țara-Românească, după o mărturie contemporană, râvnea la stăpânirea asupra celor trei țeri sub suzeranitate turcească ²⁾.

Conștiința unității naționale a țărilor surori, primind o formă concretă prin unirea lor sub Mihai, eră vie și destul de puternică pentru a da loc la asemenea aspirațiune națională. Ea găseă în câțva expresiune și în scrierile istorice din acea epocă. Cronicarul Grigore Ureche aveă în vedere această unitate, arătând că «dela Râm ne tragem», că Moldova și Țara Muntenească «au fost tot o țară și un loc» și că «s'au tras dela un izvor», ca țeri descălecate dela Români de peste munți. Contemporanul său arhiepiscopul catolic Bandini, vizitând Moldova, ne-a lăsat o scriere asupra țeri (publicată în Analele Academiei Române, 1895, sub titlul *Codex Bandinus*), în care dă și tradiția indigenă asupra descălecatului de peste munți și asupra originii romane a Românilor, tradiție pe care el o completează cu datele istorice ce cunoșteă despre cucerirea și colonizarea Daciei lui Traian. Concepția unității naționale reiese clar din aceste scrieri. Facem

¹⁾ Hurmuzaki, *Fragmente zur Geschichte der Rumänen*, III. 186, 190.

²⁾ Șincai, *Chronica Românilor*, a. 1659 (după Galeazzo Gualdo, *Storia di Leopoldo*).

abstracție de alți autori străini, ale căror scrieri cu această concepție nu arată vre-o legătură cu conștiința națională.

Cu scrierile lui Miron Costin, contemporanul mai tânăr al lui Grigore Ureche, ideea latinității și a unității naționale intră într-o nouă fază de dezvoltare.

«Biruit-au gândul» — zice el în scrierea sa: *De neamul Moldovenilor* — «biruitau gândul să mă apuc de această osteneală, să scot lumii la vedere felul neamului, din ce izvor și seminție sânt «lăcuitoarii țării noastre Moldovei și țării Munteneste și României «din țările ungurești, că tot un neam sânt și odată descălecați».

O adevărată biruință a gândului eră deșteptarea națională ce a început cu această scriere, semănță din al cărei rod a răsărit apoi renașterea politică ce a creat România de astăzi. Cu erudiția ce a câștigat în școala polonă și prin studiul asiduu al istoricilor străini, — «și în vicața mea», zice el, «Dumnezeu știe cu ce dragoste eram pururea la istorie» — cu erudiția astfel câștigată, Miron Costin este cel dintâiu istoric român care se ocupă mai de aproape de începutul neamului, scriind istoria veche a Românilor dela cucerirea și colonizarea Daciei de către Traian până la descălecatul de peste munți al Țerii-Românești și Moldovei. Acest subiect, el îl tratează și în două scrieri polone, una în proză, alta în versuri.

Căldura și mândria națională cu care el povestește originile neamului erau însuflețitoare și înălțătoare pentru conaționaliș săi contemporani și următori, așa încât conștiința națională ce el a deșteptat a dat naștere unui curent puternic în dezvoltarea ideii latinității și a unității naționale. Pe urmele lui, a mers mai departe fiul său Nicolae Costin, care a tratat acelaș subiect, în scrierea sa: *Cartea pentru descălecatul dintâiu a țării Moldovei și neamului moldovenesc*, amplificând scrierea tatălui său.

În acelaș timp în Țara-Românească, un autor necunoscut (contemporan cu Miron Costin, presupus a fi Constantin Cantacuzino) a scris *Istoria Țării Rumânești [dintru început]*, din care s'a păstrat un fragment, cuprinzând istoria Daciei dela Traian până la Atila, cu începutul Românilor. El accentuează că «României din Ardeal, Moldovenii și cei din țara aceasta (= Țara-Românească) tot un neam» sunt, tot o limbă fiind; și apropiind numele de *Român* de cel de *Roman*, zice: «numai au stricat puțin cuvântul, din *Roman* zic *Rumân*, care tot acelaș cuvânt este».

— Ideea unității naționale, învederată prin aceste scrieri, găsește expresiune și în cronică *Istoriile Domnilor Țării Românești* până la 1688, scrisă de un contemporan necunoscut al Costinilor (atribuită lui Constantin Căpitanul Filipescu), care îmbrățișează istoria tuturor Românilor, cuprinzând Țara-Românească, Moldova și Ardealul. Eră cea dintâiu scriere de acest fel în literatura istorică.

E însă de notat că autorul acestei cronici, ca și Miron Costin în cronică sa, povestind unirea țărilor românești sub Mihai Vițeazul, nu dau expresiune unei concepțiuni naționale în această privință, mărginindu-se a înregistra simplu faptele istorice. Așa scrieau cronicarii noștri.

Învățatul principe Dimitrie Cantemir încheie șirul marilor scriitori români dinainte de Fanarioți care reprezintă curentul început cu Miron Costin în dezvoltarea ideii latinității și a unității naționale. Scrierea lui: *Chronicul vechimei a Romano-Moldo-Vlahilor*, scrisă latinește și românește, care cuprinde, într'un volum împărțit în zece cărți, istoria veche a Românilor până la întemeierea Principatelor, înfățișează punctul culminant al istoriografiei românești din perioada până la Fanarioți. Ea este totdeodată și cea mai pronunțată expresiune ce ideea latinității și unității naționale a găsit la noi până în secolul al XVIII-lea.

«Într'acesta chip dară», — zice autorul — «pre Romano-Moldo-Vlahii noștri, Roma maica din lăuntrurile sale născându-i i-au «aplecat și i-au crescut; Traian părintele, cu obiceiile și armele «romane învățându-i, a Dachii adevărați moștenitori i-au pus, și cu «curat sângele fiilor săi pre Dachia, cerea mai denainte varvară «eră, au evghenisit-o». (În textul original latin, după care a tradus redacțiunea românească: *Hocce igitur modo Romano-Moldavolachos Roma mater propriis ex visceribus natos fovit atque aluit; Trajanus parens Romanis moribus ac armis instructos Daciae legitimos constituit haeredes, necnon ut puro sanguine procreatis, barbaram nobilitavit Daciam*).

Astfel Dimitrie Cantemir, înfățișând pe Români ca «adevărați moștenitori» (*legitimos haeredes*) ai Daciei dela Traian încoace, care prin coloniile romane aduse în ea a «evghenisit-o» (*nobilitavit*), din țară «barbară» ce eră până atunci, exprimă cel dintâiu ideea dreptului istoric prin cucerire și civilizare ce Români au asupra patriei moștenite dela legionarii și colonii romani, străbunii lor. «Unde a biruit Romanul, acolo a și trăit»

(*ubi vicit Romanus, ibi vixit*), zice el, cu Seneca, și despre Dacia romană, devenită românească.

Afirmând cu atâta convingere latinitatea și dreptul de moștenire al neamului românesc în patria lui, el nu lipsește a preîntâmpina bănuiala «ca cum de dulce dragostea patriei nebuniți», — zice el — «cele ce se cad credinței istoricești hotare am sărit». El se apără de asemenea bănuială, dând asigurarea că: «Pentru aceste împletecite socotele, punemom ceea ce vom putea nevointă, «ca din socoteala care mai aproape de adevăr se poate alătura «să adevărim».

Și, cu atât mai mult el își puneă drept călăuză norma adevărului, cu cât — cum zice — «postitiți fiind dela unii prietini străini și mai «cu deadins dela însoțirea noastră care este Academia științelor «de Berlin (al cărei membru eră), nu numai odată sau de două «ori, ce de multe ori îndemnați și rugați fiind, pentru ca de în-«cepătura, neamul și vechimea Moldovenilor, precât adevărul «poștește, măcar cât de pre scurt să-i înștiințăm».

Deci scrierea lui urmăreă scopul, nu numai să lumineze pe conaționali, desvoltând mai departe cunoștințele lăsate de premergătorii săi și completându-le cu știrile adunate din izvoarele istorice străine ce a cercetat cu vastă erudiție, ci să informeze și străinătatea, pentru care eră destinată redacțiunea latină a operei. (Din textul latin nu s'a păstrat decât Prefața, restul pierzându-se).

Această însemnată scriere a lui Dimitrie Cantemir, încheind șirul primelor cercetări istorice ce s'au făcut la noi asupra originilor, eră fundamentală pentru desvoltarea ulterioară a istoriografiei naționale. O copie a ei, cum și a scrierii lui Miron Costin, ajungând în Ardeal, ele au contribuit să determine acolo mișcarea literară care a adus renașterea națională după înjositoarea epocă a Fanarioților.

În timpul domniei Fanarioților (1711—1821), sub voievozi străini de aspirațiunile naționale, a urmat, împreună cu decadența politică, și decăderea culturii naționale care începuse a înflori sub domnii pământeni precedenți. În așa împrejurări, și desvoltarea ce ideea latinității și a unității naționale luase dela Miron Costin încoace a decăzut în Principate. Însă ea a aflat continuatori și apostoli însuflețiți în Ardeal, unde curentul de deșteptare națională început dincoace de munți a găsit un puternic răsunset.

Scrierile istorice și filologice ale marilor scriitori ardeleni din

acea epocă, Samuil Clain, Gheorghe Șincai și Petru Maior, au inaugurat o eră nouă în istoria culturii românești. Curentul introdus de ei prin scrierile lor asupra limbii și istoriei naționale a fost cel mai puternic mobil al renașterii naționale dela care a purces renașterea politică și culturală în Principate.

Elementa linguae Daco-Romanae, de Clain și Șincai (1780 și 1805), cea dintâiu gramatică a limbii românești cu litere latine, ca și dicționarul: *Lesicon românesc-lătinesc-unguresc-nemțesc*, de Clain, Maior, ș. a., cu o introducere despre scrierea limbii românești cu litere latine (tipărit 1825), după care a urmat *Gramatica Daco-Romana sive Valachica*, de Ioan Alexi (1826), învederau latinitatea limbii, într'o formă și cu probe cum nu se încercase până atunci. *Istoria pentru începutul Românilor în Dacia*, de Maior (1812), căută să demonstreze latinitatea neamului românesc și continuitatea lui în Dacia Traiană, combătând cu îndârjire părerile contrare ce au fost emise în secolul al XVIII lea de scriitori străini. *Chronica Românilor*, de Șincai (tipărită abia în 1853), și *Annales Principum Transalpinorum et Moldavicorum*, de Clain (lucrare rămasă netipărită), îmbrățișau istoria tuturor Românilor, punând astfel în evidență unitatea lor națională.

Astfel această însemnată mișcare literară la Români de peste munți a deșteptat un puternic curent de renaștere națională prin propagarea ideii latinității și a unității naționale, care manifestându-se și dincoace de munți a produs renașterea politică și culturală în Principate ce caracterizează epoca de restaurațiune sub domniile pământene după izgonirea Fanarioșilor.

Sub influența acestei Renașteri, ideea unității naționale a primit o puternică impulsione în direcție politică, afirmându-se ca cea mai de frunte aspirațiune națională.

Desvoltarea ideii unității naționale ca aspirațiune națională, din punct de vedere politic, și biruința ei prin unirea politică a tuturor Românilor din cuprinsul Daciei Traiane, ce am ajuns s'o vedem astăzi înfăptuită aieva, va forma subiectul părții a doua a acestei conferințe de deschidere.

II

Din cele precedente am văzut cum ideea unității naționale, primid o formă concretă mai întâiu prin unirea întrupată pentru o clipă de sabia lui Mihai Viteazul, a urmat să fie cultivată apoi prin literatură, mai ales în legătură cu ideea latinității.

Mișcarea literară în această direcțiune, începută cu Miron Costin în a doua jumătate a secolului al XVII-lea, decăzând în Principate în timpul dacadenței poli ice și naționale sub Fanarioți, a fost continuată, cu mult avânt și însuflețire, dincolo de munți, prin marii scriitori ardeleni dela sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea. Curentul latinist-național, format prin scrierile lor asupra limbii românești și asupra istoriei tuturor Românilor, a căror idee conducătoare eră latinitatea limbii și originea romană a neamului, înălțând sufletele și însuflețind cugetele, a produs marea renaștere națională care, după izgonirea Fanarioților și readucerea domniilor pănăntene în Principate, a făcut unirea Principatelor surori și a creat România de astăzi.

După ce în cele precedente am cunoscut dezvoltarea ideii unității naționale în legătură cu ideea latinității, care a culminat în curentul latinist de peste munți, să trecem acum la aspirațiunile pentru unitate națională din punct de vedere politic.

Ideea unirii țărilor românești într'un singur Stat național, constatată, cum am văzut, încă înainte de Mihai Viteazul, sub Despot Vodă, se manifestează, curând după unirea lui Mihai, sub Vasile Lupu, căruia contemporanii îi atribuiau intenția de a uni sub stăpânirea sa Moldova, Țara-Românească și Ardealul, cum și sub Mihnea III Radu. În două documente din 1639, când Vasile Lupu porni pentru a doua oară lupta contra lui Matei Basarab, el își dă titlul de «Domn al Moldovei și Țerii-Românești». Pe urmă, Șerban Cantacuzino, după mamă, coborîtor din Basarabi, avea în vedere, în negociațiunile sale cu împăratul Leopold I, din 1688, asigurarea domniei ereditare a familiei Cantacuzinești, și în Țara-Românească și în Moldova, sub suzeranitatea împăratului. Moștenirea celor două tronuri în această familie, din care Dimitrașcu Cantacuzino ajunsese Domn în Moldova, iar Șerban în Țara-Românească, avea să îndeplinească unirea ambelor Principate sub noua dinastie a Cantacuzinilor ca urmași ai Basarabilor. Ideea unirii Principatelor a fost susținută și prin mutările de Domni dintr'o țară într'alta. Dela Mihai Viteazul până la Fanarioți, șapte voivozi (între care 3 Basarabi și 1 Mușatin) au domnit alternativ și în Țara-Românească și în Moldova. Iar în timpul Fanarioților, din cei 31 de voivozi ce s'au perindat pe tronurile ambelor țeri, 15 au domnit în amândouă, unii în mai multe rânduri, unul

(Alexandru Suțu) chiar în ambele deodată (în 1802). Mai mulți din acești Domni întrebuițau ca stemă a lor stemele unite ale celor două Principate, imaginea concretă a unirii. Constantin Ipsilanti, domnind mai întâiu în Moldova, apoi în Țara-Românească, a luat și titlul de «Domn al Moldovei și Valahiei», cum se găsește în două acte ale lui din 1807.

Și ocupațiunile rusești în timpul războaielor cu Turcii, când ambele țeri erau unite sub cârmuirea rusească, mai întâiu la 1769—1774, apoi la 1806—1812, în sfârșit la 1828—1834, au contribuit la învierea ideii unirii în conștiința națională, cum ea a urmat a se manifesta în epoca renașterii naționale.

Pe timpul războiului cu Turcii dela 1787—1792, făcut de Rusia în alianță cu Austria, când Rușii au ocupat Moldova, Austriacii Țara-Românească, se ivește un plan de unire a celor două Principate ca Stat independent. Planul venea din partea Rusiei, în legătură cu proiectul rusesc pentru împărțirea imperiului otoman și înființarea unui nou imperiu creștin de Răsărit, pentru care în părăteasa Ecaterina II căută să câștige pe împăratul Iosif II.

Planul de împărțire a imperiului otoman era următorul: Rusia să ia ținutul mării Negre până la Nistru; Austria să ia Bosnia și Serbia; restul imperiului otoman să alcătuească noul imperiu de Răsărit sub un mare-duce rus, Constantin, nepotul Ecaterinei; iar Țara-Românească și Moldova (până la Nistru și mare) pe care niciuna din cele două curți nu voia să le cedeze celeilalte, să formeze un Stat independent sub un principe ortodox. Pentru tronul acestui Stat, se avea în vedere candidatura principelui Potemkin, favoritul Ecaterinei; pe urmă se vorbea de marele duce Constantin. Golz, reprezentantul Prusiei la Petersburg, zicea că «această posesiune ar putea servi de punte pentru a merge la tronul Bizanțului».

Proiectul, care prin unirea Principatelor sub un principe rusesc căută să pregătească incorporarea lor în Rusia, împreună cu tot imperiul de Răsărit ce avea să se ridice pe ruinele imperiului otoman, a fost, din fericire pentru noi, zădărnicit prin insuccesul războiului întreprins de cele două mari puteri aliate pentru împărțirea Turciei, din care războiu Rusia nu s'a ales decât cu ținutul mării Negre la răsărit de Nistru, iar Austria cu Orșova-veche.

Pe timpul ocupațiunii rusești dela 1806—1812, apare un alt plan de unire a Principatelor. La 1808 eră vorba a se uni Țara-Românească și Moldova sub un arhiduce austriac, care s'ar căsători cu marea-ducesă Ecaterina (sora țarului Alexandru I-iu), cum raportă ambasadorul prusian von Schladen, dela Petersburg. După un raport al ambasadorului prusian la Constantinopole, Senfft von Pilsach, din Noemvre 1807, mai eră încă vorba și de marele-duce Constantin, și anume ca viitor rege al Daciei, Stat ce ar avea să cuprindă Moldova, Țara-Românească și Ardealul. «Depuis quelque tems», — scrieă el dela Sibiiu — «il s'était répandu «ici le bruit que la Transylvanie allait être cédée par la Maison «d'Autriche et jointe à la Moldavie et à la Valachie, sous le nom «de royaume des Daces, pour appartenir au Grand-Duc Constantin de Russie»¹⁾ Svonul eră accreditat și de consulul rusesc, ceea ce a alarmat mult pe Nemții și Ungurii din Ardeal.

Aceste planuri de unire a țărilor românești, constatate în epoca Fanarioților, nu erau însă naționale, ci de proveniență străină, având să servească scopurile rusești. *Timeo Danaos et dona ferentes*, puteau să spună cu drept cuvânt Românii, față cu interesul ce le purtă pravoslavnică Rusia, care în acest chip căută să-și întindă stăpânirea asupra țărilor noastre, ca punte de trecere la Țarigradul visului ei de aur.

Neizbutind atunci să ia Moldova și Țara-Românească, ocupate în acel războiu cu gândul de a le păstra, Rușii s'au mulțumit deocamdată cu partea Moldovei dintre Prut și Nistru ce i-a fost cedată în pacea dela București din 1812, parte numită de atunci Basarabia, întinzându-e vechiul nume al ținutului de lângă gurile Dunării și termul mării asupra întregului teritoriu anexat, acum fericit reunit cu patria mună.

La Prut, năzuințele de întindere ale Rusiei peste trupul țărilor noastre spre Constantinopole au găsit o stavilă peste care nu au mai putut trece. De asemenea năzuințele Austriei, care urmăreă anexarea Țerii-Românești și Moldovei, în rivalitate cu Rusia, s'au oprit la Molna, cu răpirea Bu ovinei la 1775, astăzi reunită și ea cu patria mună. Rivalitatea dintre cele două mari puteri cu privire la Principatele românești, râvnite și de una și

¹⁾ Iorga, *Acte și Fragmente*, II, 433. Cf. același, *Descoltarea ideii unității politice a Românilor* (1915).

de alta, a fost scăparea noastră, în timpul celei mai mari decadențe politice și naționale prin care am trecut sub domnia Fanarioților.

* * *

Ca aspirațiune națională, ideea unității politice se afirmă abia în timpul Renașterii naționale după izgonirea Fanarioților. Cea dintâiu manifestare în această privință se găsește pe timpul alcătuirii Regulamentului organic în 1829—1831. Un proiect de memoriu asupra dorințelor naționale, redactat pe la 1829 în Țara-Românească, cuprinde cea dintâiu formulare preciză a programului unirii din epoca Renașterii. Intre cele 25 de puncte ale acestui memoriu, se cerea, în prima linie, unirea Țerii-Românești și Moldovei într'un Stat «de sine și neatârnat de Turchia», sub un «prînz din familiile domnitoare în Germania», cu drept de moștenire ¹⁾.

În adevăr, unirea celor două Principate sub un principe dintr'o dinastie europeană, cu preferință din Germania, e constatată, puțin mai pe urmă (1834—1835), și prin rapoarte diplomatice, ca una din dorințele cele mai vii ale patrioților.

În acelaș timp, și în Moldova se manifestau asemenea dorințe. În comisiunea pentru alcătuirea Regulamentului organic al Moldovei, vistierul Iordache Catargiu propuse unirea ambelor Principate sub o singură domnie, cu restricțiunea ca principele acestui nou Stat să nu aparțină nici uneia din cele trei puteri vecine (Austria, Rusia sau Turcia). Propunerea, primită de comisiune, întâmpină însă opoziție la guvernul rusesc, care atunci deținea puterea în Principatele ocupate, și fu părăsită.

Totuși, în legătură cu aceste năzuințe de unire s'au prevăzut, în Regulamentele organice ale ambelor țeri, dispozițiuni pentru «începuturi de o unire mai de aproape între amândouă Prințipurile», cu următorul articol introductiv:

«Începutul, relighia, obiceiurile și asemănarea limbii lăcuito-
rilor acestor două Prințipaturi, precum și trebuințele îmbelor
«părți, cuprind din însuș descălicarea lor elementurile nedespăr-
țitei uniri, care s'au împiedicat și s'au întârziat de întâmplătoarele
«împregiuări. Mântuitoarele folosuri ale rodului ce s'ar naște din
«întrunirea acestor două nații sânt netăgăduite. Elementurile în-

¹⁾ Hurmuzaki - Iorga, *Documente*, X, 647—648.

«trunirii a Moldo-Românilor se află așezate prin acest Reglement, prin asemănatele temeieri al administrației acestor țări».

Ideea unirii, astfel manifestată la noua organizare a Principatelor prin Regulamentul organic, găsește resunet și în literatura acelei epoci. La 1830, Ioan Văcărescu, în poezia *La Milcov*, zicea la adresa riului ce despărțea pe frați:

«De unde-ți vine numele, părau fără putere,
«Ce despărțirea neamului tu îndrăznești a cere?...
«Desprețuire frații dau puteri-ți ne'nsemnate!
«Căci, despărțit ori depărtat, tratele e tot frate».

Despre aspirațiunile naționale din acea epocă, un trimiș francez în Principate (Baronul de Bois le Comte) zicea la 1834 în raportul său:

«Cele două Principate, unite prin comunitatea originii lor, a istoriei lor și a pozițiunii lor politice actuale, aspiră a se contopi într'un singur Stat... Crearea unui mare ducat Dacia, care ar reuni cele două Principate, mi-a părut a fi aci expresiunea dorinței celei mai generale a acestei țeri. Eu m'am pus în raport, la Iași, cu tot ce se putea afla acolo ca oameni care iau oarecare parte la atacerile publice; și, fără nicio provocare din partea mea, toți, după cele dintâi vorbe schimbate, îmi exprimau mereu această dorință... La București am aflat a eiaș dorință în fundul inimilor, dar aci oamenii se exprimau cu mai multă «rezervă»¹⁾.

Realizarea unirii în sensul programului național întâmpină cea mai mare piedecă în suzeranitatea turcească și în protectoratul rusesc. Unirea sub un principe din dinastiile occidentale trebuia, mai curând sau mai târziu, să scuture și jugul suzeranității turcești, și cătușile protectoratului rusesc, deopotrivă de apăsătoare asupra vieții noastre naționale. Aceasta o prevedeau prea bine și Turcii și Rușii: de aci opoziția lor contra tendințelor unioniste.

Cele două puteri adversare unirii erau secundate și de vecina Austrie, care, urmărind mai demult anexarea Principatelor românești, căută a le ține în atârnare de influența sa predominantă. Programul național, așa precum i-a dat expresiune Moldoveanul

¹⁾ Hurmuzaki - Hodoș, *Documente* XVII, 393-394.

Iordache Catargiu în Comisiunea pentru alcătuirea Regulamentului organic, ca și memoriul contemporan din Țara-Românească, excludeă, cum, am văzut, dela tronul țerilor unite pe membrii dinastiei austriace, ca și pe cei ai dinastiei rusești, deopotrivă cu vre-un candidat din imperiul otoman. Cele trei puteri vecine, din punctul de vedere al intereselor lor proprii, aveau deci cuvânt să împiedece unirea astfel concepută și contrară intențiunilor lor în Principate.

Dar nici puternica împotrivire a marilor puteri încunjurătoare, nici ori-ce putere omenească din lume nu mai putea să împiedice avântul marelui ce Româniimea redeșteptată îl luase spre o nouă viață, spre un alt viitor; nu mai putea să stingă focul ceresc al ideii naționale, aprins în inimile românești de pretutindeni; nu mai putea să oprească pulsul de viață renăscătoare al României unite.

↳ Mișcarea revoluționară din 1848, îndreptată în Principate mai ales contra protectoratului rusesc, ale cărei cătuși apăsau mai greu acum decât jugul suzeranității turcești, făcu să se manifesteze din nou ideea unirii, înăbușită câțva timp de Rusia protectoroare.

Intre «*Dorințele partidei naționale din Moldova*», redactate de Mihail Kogălniceanu la 1848, reapare și unirea Principatelor, «unirea care» — cum se zice aci — «este dictată atât de vederat prin aceiaș origină, limbă, obiceiuri și interese, încât ea este încuviințată de însuș acel Reglement pe care Rusia cu armele în mână îl sprijinește (adecă Regulamentul organic). Să avem credință în viitorul nostru» — exclamă autorul *Dorințelor*. — «Să ne arătăm vrednici de fericirea și de libertatea ce Tatăl cel de sus, dela întemeierea lumii, au pregătit tuturor popoarelor, și care, prin urmare, curând sau târziu, trebuie să vie și Românilor!»

Asemenea idei și simțeminte aveau răsunset și în Țara-Românească. Aci Nicolae Bălcescu, expunând planul mișcării ce revoluția română trebuia s'o îndeplinească spre a-și ajunge scopul, arată ca țintă a dorințelor poporului român *unitatea și neatârnamarea națională*. Prin unitatea națională se înțelegea acum unirea tuturor Românilor ¹⁾.

¹⁾ Ion Ghica, *Amintiri din pribegie după 1848*, p. 475.

Acestor aspirațiuni naționale, cântărețul «*Desteptării României*», însușeșitorul Alecsandri, bard al Renașterii, le dedea expresiune în mărețele viersuri :

«Sculăți frați de-acelaș nume, iată timpul de frăție!
 «Peste Molna, peste Milcov, peste Prut, peste Carpați,
 «Aruncați brațele voastre cu-o puternică mândrie,
 «Și de-acum pe veșnicie
 «Cu toți mâinile să dați!»

Despre aceste năzuințe, manifestate în mișcarea revoluționară din ambele Principate, ministrul atacerilor străine al Rusiei, contele Nesselrode, într'o circulară către misiunile diplomatice, din Iulie 1848, zicea :

«Boierii moldoveni refugiați în Bucovina... pregăteau o răscoală, al cărei rezultat trebuia să fie, ca și în Valahia, asasinarea sau expulsiunea hospodarului, răsturnarea ordinii stabilite și unirea celor două Principate într'un singur Stat, fără oarecari legături cu Rusia și cu Poarta Otomană».

Iar cu privire la Țara-Românească, el zicea :

«Proiectul lor viitor este dealtminterea învederat. El reiese din programul lor, și proclamațiunile lor nu-l tănuesc. Acest proiect este de a restaura, pe o bază istorică ce n'a existat niciodată, vechea lor naționalitate, adecă de a încetă să fie provincii și de a constitui sub numele de regat daco-român, un nou Stat deosebit și independent, la formarea căruia ei ademenesc pe frații lor din Moldova, din Bucovina, din Transilvania și din «Basarabia»¹⁾.

Pe când în Principate se manifestau astfel de aspirațiuni naționale cu privire la unire, dincolo de munți găseă expresiune părerea unei uniri a Românilor sub altă formă. Ea eră reprezentată prin un Român, Ardeleanul Ion Maiorescu, stabilit în Țara-Românească, și prin un Sas, pastorul Roth din Brașov.

În ordine cronologică, vine mai întâiu broșura pastorului Roth : *Von der Union und nebenbei ein Wort über eine mögliche dako-romänische Monarchie unter Oesterreichs Krone*, apărută la Sibiiu, în Maiu 1848. Autorul examinează chestiunea unirii Ardealului cu Ungaria, proclamată de Unguri în revoluția din 1848 și admisă de dieta Transilvaniei, în care nobilii maghiari și partizanii lor formau majoritatea. Adversar al Ungurilor, Sasul Roth se pronunță

¹⁾ *Acte și Documente relative la istoria Renașterii României*, II, 4, 6.

contra acestei uniuni și propune unirea Ardealului cu Țara-Românească și Moldova sub stăpânirea Habsburgilor, ca cea mai bună și mai naturală soluțiune a chestiunii transilvane și a Principatelor. Eră formula adversă a planului rusesc care, cu 40 de ani mai înainte, avea în vedere unirea acestor țeri sub un mare-duce rus.

Ion Maiorescu, fiind trimis în 1848 de guvernul revoluționar din Țara-Românească ca plenipotențiar ar Principatelor pe lângă guvernul german din Frankfurt p./M., făcea acolo propunerea ca Austria, în schimbul posesiunilor italiene ce le-ar ceda Italiei, să unească Ardealul, Bucovina, Moldova și Țara-Românească într'un regat România, cu un principe austriac sub protecțiunea Germaniei. Acest Stat ar fi cea mai puternică stavilă ce s'ar pune năzuințelor Rusiei de a se întinde spre Constantinopol. Propunerea fu primită cu simpatie. Deputatul Förster găseă chiar că un atare regat român ar fi mai important pentru Germania decât regatul maghiar ¹⁾.

Asemenea voci se auzeau până la 1848, la noi și în afară, cu privire la unitatea politică a Românilor, a cărei întâptuire se întrevedea ca un rezultat natural și necesar al desvoltării istorice ca și al condițiunilor etnografice și geografice pentru viața și menirea poporului românesc între neamurile încunjurătoare.

* * *

După 1848, reacțiunea ce a urmat după înăbușirea revoluției a împiedecat ori-ce manifestare națională în Principate, până la epoca congresului de Paris din 1856. Astfel amuțiră pentru câțva timp și aspirațiunile unioniste. Dar propagatorii lor găsiră adăpost în Occidentul civilizată, unde capii partidului revoluționar, împinși spre emigrare, fură nevoiți să se exileze. Emigrații români, umplând lumea apuseană de plângerile lor, deșteptară simpatiile fraților latini din Occident, cu Francia în frunte, pentru cauza românească.

Acestor simpatii, susținute și prin interesele puterilor occidentale în Orient, datorim liberarea de protectoratul rusesc prin pacea dela Paris, în urma războiului din Crimeia, și sprijinul ce ele ne-au dat pentru realizarea unirii Principatelor la 1859, acum 60 de ani.

¹⁾ N. Bănescu și V. Mihăilescu, *Ioan Maiorescu* (1912), pp. 211, 392-393, 398, 400.

Puterile occidentale întrunite la congresul din Paris, Franca, Anglia și regatul Sardiniei care apoi a făcut unitatea Italiei, au înțeles marele interes al Europei pentru a întări la gurile Dunărei noul Stat român ce urmă să se înființeze prin unirea Principatelor, ca zăgaz latin la porțile Orientului. Contra tuturor uneltirilor Austriei și Turciei, care căutau să împiedece unirea, pe când Rusia și Prusia observau o atitudine mai mult sau mai puțin neutră, cele trei puteri amice, Franca, Anglia și Italia, aliate în războiul din Crimeia contra Rusiei, ne-au susținut și ajutat în aspirațiunile noastre naționale pentru unire, cărora în special Napoleon III le-a dat cel mai puternic sprijin.

Principiul naționalităților, proclamat de împăratul Francezilor ca principiu conducător pentru întocmirea viitoare a Europei, a dat ca primul rod unirea Principatelor Române. A urmat apoi unitatea Italiei, realizată de asemenea cu ajutorul și prin intervenția directă a lui Napoleon.

Pe timpul luptelor și negociațiunilor pentru unitatea Italiei, s'a ivit din nou planul de unire a tuturor țărilor românești sub sceptrul Habsburgilor. Eră vorba de a obține dela Austria cedarea provinciilor italiene în schimbul Principatelor, care ar urmă să fie unite cu Ardealul și celelalte ținuturi românești de peste munți, ca parte din monarhia austriacă. Se atribue lui Napoleon că ar fi făcut oarecari propuneri în această privință; dar actele diplomatice date până acum publicității nu confirmă aceasta. În tot cazul, în cele din urmă având să decidă armele în chestiunea italiană, și planul de unire a Românilor în monarhia austriacă a căzut atunci pentru totdeauna.

Care eră sentimentul adevărat al Românilor în această privință, o exprimă marele Alecsandri în versurile:

«Da, o scumpă prevestire
 «Vine'n taină de-mi șoptește
 «C'a Românilor mărire
 «Azi în lume se urzește.
 «A Italiei libertate
 «Va'nsufla o noua viață
 «Legiunilor uitate
 «Dela Dunărea măreață,
 «Și'n curând ginta latină
 «Răsări-va ca un soare,
 «Coperind cu-a sa lumină
 «Celelalte mari popoare».

Iar cu privire la unire, el vesteă :

«E scrisă'n ceruri sfânta Unire,
 «E scrisă'n inimi de foc-ceresc.
 «O Românie, Pa ta mărire
 «Lucrează brațul dumnezeesc».

Această credință însuflețeă pe patrioții Renașterii noastre în epoca unirii dela 1859, care eră primul pas spre marea unire a neamului românesc întreg.

După realizarea unirii Principatelor, pentru care cei mai de frunte oameni politici și scriitori ce a produs neamul nostru, și în Moldova și în Țara-Românească, au intrat în arenă, dezvoltând o activitate care onorează pentru toate timpurile patriotismul lor luminat și aleasa lor inteligență, — după realizarea acestei prime și celei mai vii dorințe, aspirațiunile naționale au fost concentrate asupra celorlalte două puncte principale din programul național dela începutul Renașterii încoace, anume: întemeierea unei dinastii prin un principe dintr'o familie domnitoare în Europa occidentală, și cucerirea neatârării. Acestea le-a realizat binecuvântata domnie a Regelui Carol I-ii, întemeietorul dinastiei României și al Regatului român.

După îndeplinirea lor, aspirațiunile naționale s'au îndreptat iarăși spre frații din afară de hotarele Statului național. Acolo, mai ales soarta Românilor de peste munți atrăgeă privirile și înflăcăă sentimentele patrioților de dincoace.

După revoluția din 1848, în care Românii de peste munți au luptat cu credință și devotament pentru tron și împărăție contra Ungurilor răsvrățiți, elementul românesc din monarhia austriacă s'a bucurat câțva timp, sub constituția acordată popoarelor monarhiei, de libertăți politice și naționale cum nu le avuse până atunci. Dar această stare de lucruri, poate din fericire pentru noi, n'a fost de lungă durată. Prin pactul dualist austro-ungar din 1867, care împărțeă monarhia Habsburgilor în două State, Austria și Ungaria, iar puterea în Stat, între două popoare, Germanii în Austria și Ungurii în țerile coroanei ungurești, Românii din Ardeal și din ținuturile românești ale Ungariei au fost sacrificați Ungurilor, desființându-se autonomia de până atunci a Ardealului ca provincie proprie și încorporându-l

în Statul unghuresc. Drept răsplată pentru serviciile ce ei au adus împărăției, luptând cu recunoscută vitejie și abnegațiune pentru patria comună și împărat, servind cu credință și devotament împărăția în războiu și pace, dându-i generali și ofițeri distinși, ostași viteji și servitori devotați ai Statului, cetățeni credincioși și muncitori vrednici, drept răsplată pentru așa servicii cetățenești, Românii au fost dați pe seama Ungurilor neîmpăcați, spre răzbunare și asuprire. De atunci încoace, viața Românilor de peste munți a fost sub neconținută opresiune, în luptă înviersunată pentru naționalitatea lor și pentru drepturile lor cetățenești, împotriva năzuințelor de desnaționalizare și a tot felul de asupriri din partea stăpânirii unghurești.

Această stare de lucruri a provocat o puternică mișcare naționalistă în România liberă. Acestei mișcări se datorește înființarea «Ligei pentru unitatea culturală a tuturor Românilor», creată la 1891 cu scopul de a servi mai ales cauza Românilor de peste munți și a întreține vie dincoace ideea chestiunii naționale. Prin activitatea Ligei, prin presă și publicațiuni în chestiunea națională, prin întruniri publice și manifestațiuni naționaliste, se făcea pregătirea sufletească pentru ceasul cel mare ce trebuia să vină. Din păcate însă, nu s'a făcut în aceiaș măsură și pregătirea politică și militară.

- Nu putem să ne ocupăm aci de cauzele și motivele insuficienței de pregătire politică și militară în vederea marelui războiu pentru unitatea națională.

În afară de prevederile și pregătirile noastre, marele războiu, provocat de șovinismul unghuresc în alianță cu militarismul trufaș al imperiului german, acest cumplit războiu fără seamăn în lume, a chemat România la suprema datorie, alături de marile națiuni aliate care au susținut sublima luptă pentru dreptate și libertatea popoarelor. Urmând acestei chemări, care găseă un viu răsunet în sufletul neamului întreg (excepție făcând doar cei rătăciți dela calea dreaptă a simțului național), Regele nostru, făcând supremul sacrificiu, a condus la biruință România, neamul românesc la libertate și mărire. După grele încercări și mari jertfe, România, încununată de izbândă prin vitejia ostașilor săi și prin prăbușirea puterilor dușmane în uriașa luptă cu victorioasele națiuni aliate, a ajuns să reunească pe toți fiii Patriei românești dela Nistru până la Tisa sub sceptrul blând și ocro-

titor al Regelui Ferdinand I-ii ca cel dintăiu Rege al tuturor Românilor.

Și, privind îndărăt spre a măsura puterea și mijloacele prin care s'a îndeplinit această unire, aspirațiunea seculară a neamului, ne simțim îndemnați a zice cu poetul:

«O Românie, l'a ta mărire
«Lucrează brațul dumnezeesc».

Două comunicații la Academia Română

I.

Mihnea-Vodă Radu (cel Rău) șiuciderea boierilor munteni.

Între documentele adunate de răposatul iniei prieten Nerva Hodoș se află și acest act pe pergament de la Mihail-Vodă Radu, al cărui cuprins are o mare importanță istorică:

„Milostieiu bojieiu lo Mihail Radul Veivod i gospodinū vāsoe zemle ungrovlahiiscoe davat gospodstvami siiu poveleanie gospodstvami credincioșului priiatenului Domnii Meale, jupânului Bolog Mateiu, ca să-i fie lui tot satul Stăncestii ot sudstvo Gorjul și cu toți rumânii căți să vor afla și cu toată ocina lor, den câmpu, den pădure și din apă, den siliștea satului, cu tot venitul de preste tot hotarul, din hotar până în hotar, oarecăt să va aleage. Pentru că acestū satū Stăncestii fost au al Predii Vornicul Brâncoveanul, de cumpărătoare încă mai denainte vreamē. Iaf după aciaia, cândū au fostu acum, în zilele Domnii Meale, pre vreamē ci-amū fostu la Teleajin, mergători în slujba cinstitului și putearnicului Împărat, în Țara Ungurească, dinpreună cu Măriia Sa Hanul, și cu toată Tătărămea, și cu Cazacii, și cu Pașa de Silistra, cu Turcii, și Ghica-Vodă, cu Moldoveanii, iar Preda Vornicul el s'au sculat dinpreună cu Părvul Vistiariulū și cu Istrate Post. asupra Domnii Meale și a țării cu rea ficlenie, ca să facă răutate Domnii Meale și țării. Într'aciaia, văzându Domniia Mea și toată țara ficleniia lor, ajunsu i-au leagea și judecata să piară, după lucrurile și vina lor; și s'au luat plata,

ca nește oameni răi și călcători de jurământu Și au rămasă toate moșăile loră pre seama domnească.

Dereptu: aciaia, fiindu dumnealui jupănulă Bologu Mateiu priiatenū și sluga dereaptă țărăi, i-amū datū și i-amū miluitū cu acestū satū Stănceștii, ce iaste mai susū scrisū, ca să-i fie de moșie stătătoare dumnealui și coconilorū și nepoțilorū, neclătită înū veaci, și de nimenilea opreală să n'aibă preste învățatura Domnii Meale. Încă și blestemū amū pusū Domniia Mea, în urma Domnii Meale pre care va aleage Domnulū Dumnezeu a fi Domnu și biruitorū Țărăi-Romănești, ori dinū plodulū Domnii Meale ori dintr'altă rudă, să aibă a înnoi și a întări aciaistă carte a Domnii Meale de milă, ca și Domnulū Dumnezeu să-lū întărească și să-i adaogă anii și Domniia îndălungată. Iar cine va călca și va strica aciaistă milă a noastră, fie proceletū și afurisitū de 318 oțeți ije sutū vā Nichiia, și să aibă parte cu Iuda și cu Ariia la unū locū, în veaci, aminū.

Sej ubo i sveadeatelie postavilimū gospodstvami: jupanū Manulū Velū Banū cralevschii, i jupanū Barbulū Velū Vornicū otū gornie zemle, i jupanū Radulū Velū Vornicū otū dolnie zemle, i jupanū Radulū Velū Logt., i jupanū Stroe Velū Vist., i jupanū Udrishte Velū Spāt., i jupanū Diiculū Velū Cline., i jupanū Vasilie Velū Stol., i jupanū Manta Vel Comisū; i jupanū Gheorghie Velū Peh., i jupanū Alexandru Velū Post., i jupanū Drăgoiū Velū Slugī, i Vădislavū Velū Pit; i is. jupanū Radulū Velū Logofătū. I azū Preda Log. pisū, mșta Dich. 9 dni, i otū Adamū do ninea teceniia leatū 7167 i otū rojdistvo Hvo 1658.

Io Mihail Voevod.“

(Monogramă cu roșu.)

* * *

Faptul la care se referă acest document e cunoscut prin amîndouă cronicile de țară și prin întîmplătoare mențiuni în izvoare străine.

Povestirea cantacuzinească a lui Stoica Liudescu presintă lucrurile așa:

Poarta, condusă pe atunci de strașnicul Mare-Vizir Mohammed Köprili, „Chiupruliul“ cel bătrîn, dă ordin să se atace, în 1658, Gheorghē Rákóczy al II-lea, un vechiu rebel, de ambii Domni și de Han, care vine în persoană. Se adange și Pașa de Silistra,

spune izvorul nostru, care păstrează titulatura de „Măria Sa“ pentru singur „Împăratul“ tătăresc.

Mihnea, care visa însă de înuirea zilelor de glorie ale lui Mihai Viteazul, e hotărît să trădeze. Întreabă în această privință pe boieri, și aceștia, „ticăloșii“, nu se arată de loc aplecați să participe la o asemenea aventură: invocă slăbiciunea țerii, care împiedecă o acțiune bună în sine. „Doamne, bun lucru ar fi acesta, iar noi ne temem că nu vom putea plini desăvârșit, ci numai vom zădări șarpele și ne vor înghiți cu totul, — căci noi sîntem o țară mică și făr' de oameni, neputincioasă și făr' de ajutoriu de nicio parte, iar Turcii sînt puternici mari și biruiesc toată lumea, de la Răsărit pin' la Apus.“

Domnul, ca să-i împace, făgăduiește că-i va duce numai până a Teleajin, unde li se va da drumul, dar fapta tot va fi săvîrșită, cu alții: „iar eu am cu cine tăia pe Turci“.

Se gîndia la oastea de mercenari pe care o pregătise. Dar la Șoplea, acolo, pe Teleajin, căpitanii și soldații jură numai de formă, după cererea lui, iar, la plecare, îl „suduie“, spuiînd între ei „că nu se vor învrăjbi cu Turcii, că sabia Împăratului este lungă, și Hanul cu Tatarii încă sosește“¹.

Cum se continuă însă drumul, la Ceraș, lîngă rîul lîmpede care mișcă bulgării și plăcile de piatră albă, armata se împrăștie. Ostașii, cu tunurile, merg la Turci; boierii, cîți nu se duc pe la satele lor, se presintă Pașei de Silistra, Cadîr (Chidr). Mihnea însuși e silit a face acest drum și acela la pragul Hanului, cu bani cari să-l scuse. Izbutește „a-și face pace“.

Îndată, sigur acum că rămîne, el ordonă execuția vinovaților de trădare: Pirvî Vel Vistier (Vlădescu), Istrati Vel Postelnic — ruda lui Matei Basarab, care voise a și l lăsa urmaș —, Aga Preda Bîrsescul, căpitanul de Roși Vintilă, vâtaful de pușcărie Badea. Iar Marele Armaș, „Sîrbul“ Dincă, aleargă „de olac“ și ucide pe Preda Brîncoveanu însuși în „casele domnești“ din Tirgoviște². Constantin Cantacuzino Postelnicul și ginerele lui,

¹ Hanul sosi în Moldova chiar la începutul lui Iulie (Hurmuzaki, XV, p. 1283, no. MCCCCLXXXII). Peste o lună Turcii răsbat în Ardeal prin pasul Buzăului (*ibid.*, n-l următor). La 25 August Mihnea e „în tabără“ (*ibid.*, p. 1285, no. MCCCCLXXXI).

² Cu cîteva luni înainte, la 30 Iunie, se întăriau, de Mihnea, anume posesiuni „jupânului Predii Brîncoveanu Vel Ban și feciorilor lui, căți Dum-

Până Filipescu Vel Spătar, scapă de urmărirea lui Odor căpitanul, cu „plăiașii Ialomiței“, în ziua de 16 August 1658. Ei răzbat la Brașov¹, după o fugă de două zile și două nopți. Totuși fiii lui Constantin, Drăghici și Șerban, viitorul Domn, se aflau, nebănuți și nebântuiți, în oastea domnească².

Expediția, în Ardeal se făcu, bine înțeles, cu „credincioasa“ participare a lui Mihnea.

Constantin Căpitanul, care scrie în sens anticantacuzinesc, amintește și el de planul trădător al lui Mihnea: el ar fi vrut anume „să taie pe Turcii cari venia cu un Pașă Serascher și cu Tătari“. Copiind pe Liudescu, acestălalalt cronicar amestecă răspunsul boierilor cu al șefilor de slujitori. Ca amănunt nou, se spune că, mergînd la Pașă, Vlădescu, care avea relații la Poartă, ca fost *mutefariacă* din suita Sultanului, denunță intenția lui Vodă.

Acesta, la rîndul lui, făcînd drumul la Serascherul turcesc, presintă pe boierii înșii ca rebeli, pe cînd el, care se purtase, cum știm, pe la attea Curți turcești, „iaste slugă driaptă Împărăției, crescut în Curtea împărătească, și n'are el gînd de hain niciodată“. Pașa caută să împace pe Mihnea cu boierii.

Acesta însă atrage în cortul său pe seful pîrișilor, pe Vlădescu, și, dînd ordin de ucidere, în turcește, beșliilor săi musulmani, îl face să fie zdrumicat supt ochii lui. Istrati, care ținea pe una din fetele lui Radu-Vodă Șerban, fuge în pădure; acolo-l caută dorobanții și-l aduc spre jertfire la Domn. Restul e ca în cronica d'întăiu, — aceleași fapte, dar mai pe scurt³. Urmează pregătirile celui de-al doilea măcel al boierilor⁴.

nezeu îi va da“ (*Studii și doc.*, V, pp. 184-5, no. 40) — Oasele lui Preda fură așezate lingă ale fiului, Papa, ucis de Seimeni, în mănăstirea din Brîncoveni; V. A. Urechîă, în „Analele Academiei Romîne“, vechea serie, X², p. 291; Iorga, *Inscripții*, II = *Studii și doc.*, XVI, p. 74, no. 207). Pe piatra de mormînt se afirmă nevinocția: „pe Preda Vornicul l-au ucis Mihnea-Vodă cel Rău, în casele domnești în Târgoviște, nefîind vinovat nimic“. Tot acolo, resturi din întăia inscripție (a doua e pusă de nora lui Preda, Stanca, fiica lui Constantin Cantacuzino).

¹ O scrisoare misterioasă despre fuga lor de sigur, Hurmuzaki, XV, pp. 1284-5, no. MXXCCLXXVI (18 August 1658). Logofătul Stoica, pomenit acolo, pare a fi Liudescu.

² *Magazinul istoric*, IV, pp. 347-50.

³ Ediția Iorga, *Istoriile Domnilor Țării-Românești*, pp. 143-5.

Bailul venețian la Constantinopol reproduce la 31 Octombrie 1659 o convorbire pe care a avut-o cu Franciscanul Grigore, sol al Voievodului, și acesta-i spune că, „anul trecut, cînd a venit Marele Vizir la Belgrad și a poruncit aceluiasi Domn muntean să meargă cu toate forțele contra lui Rákóczy, sosind la hotarul Ardealului, s'a sfătuit cu ai lui să se unească cu Rákóczy și să se întoarcă împotriva Turcilor, dar, trădat de un boier de căpetenie al lui, care se apucă să-i descopere gîndul Turcilor și care duse cea mai mare parte din oastea lui la ei, a trebuit ca tot odată și el să meargă la Pașa de Buda (*sic*), și, protestînd de falsitatea pîrșilor, să arăte cu graba și cu faptele, năvălind cu ai săi de fapt în Ardeal, că n'a avut niciodată scopurile ce se vestiseră. Turcii însă, de și primiră deocamdată îndreptățirile lui, rămaseră totuși cu oarecare bănuială asupra-i și-i dădură alături un însemnat număr de Turci, și, după retragerea armelor din Ardeal, îl lăsară să se întoarcă în Țara-Românească, dar cu asistența continuă a 2.000 de Turci. Că el deci a căutat necontenit să se scuture de jug, dar că anume boieri din țară l-au împiedecat totdeauna, dînd totul în știința Turcilor. Că, în sfîrșit, ucigînd doisprezece dintre ei, supt felurite pretexte, a ajuns în stare să puie toate armele și cetățile în mîna slugilor sale de credință.“

Urmă uciderea celor 2.000 de Turci în clipa cînd Pașa de Silistra venia să-l ieie din Scaun¹.

Un maestru ocular al acestor împrejurări, Pavel de Alep, diaconul sirian care întovărășia pe Patriarhul Macarie al Antiohiei, a luat parte la slujba de Sîmpietru făcută înaintea Domnului care era chemat la războiu în Ungaria. El pomeneste și pe Cazacii aduși de Ghica și setea lor de a-și răzbuna contra lui Rákóczy pentru patimile lui Timuș. Pașa de Silistra adusese Tatari dobrogeni. *Expediția ar fi fost pornită și din cauza pîrilor lui Mihnea, care se temea de pribeaagul Constantin-Vodă, adăpostit în Ardeal.*

Îndată „Romîni“, adecă partidul de țară, cer însă ca războiul să fie oprit, de teama rezultatelor ce putea să producă pentru țara lor lăcomia turcească: se gîndiau și la vechiul plan de a

¹ Hurmuzaki, IX¹, p. 148.

se preface Domniile în pașalcuri. Turcii stăruie însă în continuarea acțiunii și poruncesc lui Mihnea să pornească și el cu oastea lui.

La 18 Iulie, Domnul se pune în mișcare spre Ploiești, unde se întâlnește cu Ghica și cu Hanul. Aici Vlădescu, care intrigase și contra lui Constantin, de a dreptul la Poartă și, prieten cu Vizirul, era pus să supravegheze pe stăpînul său, se hotărăște a denunța Pașei complotul lui Mihnea cu Rákóczy.

Povestitorul certifică existența acestor legături. Ele au fost determinate de cererile neconținute ale Turcilor: bani și hrană. „Făcuse acum în urmă un tratat cu Craiul Ungurilor, învoindu-se să atace pe Turci și Tataři pe la spate și pe toți să-i puié supt sabie. Astfel în taină era unit cu Ungurii, de și pe față părea dușmanul lor.“ Mihnea se răscumpără la Pașă cu șizeci de pungi. Dar, profitînd și de o ceartă a Vistierului cu însuși clericul din Alep, el chiamă în cort pe „Tatarii“ lui, cari smulg pe Vlădescu și, fără judecată, „îl tăiară în bucăți“, *ca și cum ei ar fi răsbunat astfel un năcaz al lor, poate neplata leșilor.* Urmează uciderea Agăi Seimenilor (Preda Bîrsescul) și a Marelui-Armaș (Badea). *Se simula astfel o răscoală de ostași ca a Seimenilor și dorobanșilor supt Matei și Constantin.* Uciderea lui Istrati, care fugise în pădure, e tocmai ca în cronică. *I se tăie capul de țerani, înainte de a fi adus la Vodă, care hotărise el însuși în acest sens.*

Despre Brincoveanu se spune atît că s'a dat ordin de a-l zugruma la Tirgoviște. *Avêrile celor omoriți erau de nevoie pentru a se plăti darul către Pașă.*

Apoi Mihnea, ca să dovedească o credință acum indoielnică, trecu și el cu Hanul și Pașa de Silistra în Ardeal¹.

Înțelegerea cu Rákóczy fusese denunțată, afirmă Cancelariul Ioan Bethlen, în 1658 de Barcsai, dar și Mihnea arătase Turcilor pactul între Barcsai însuși și prințul ardelean rebel².

Iar Miron Costin, căruia Mihnea îi e odios, ca „tiran“, „bui-gitoriu în gînduri“ și nebun, asigură că, atunci cînd Domnul muntean înștiință pe Rákóczy, înainte de tăierea din 1659 a Turcilor, că voia să meargă cu el, acesta „de năniu n'au crezut

¹ *Călătoriile Patriarhului Macarie*, trad. Emilia Gioran, p. 244 și urm.

² P. 70 și urm., Kemény mijlocește o împăcare.

pre Mihnea-Vodă" și au fost de nevoie „giurământuri“ până „au văzut adevărat voia lui că este împotriva Turcilor“¹.

Mihnea, cu apucăturile lui curioase², nu era un om obișnuit. Anumite elemente de ambiție exagerată dau personalității lui un relief neobișnuit. Înfățișându-se, pe de o parte, ca un Împărat bizantin, care sfințește biserici după rânduiala tipicului și fixează în Sinod măsuri privitoare la rosturile canonice în țara sa³, pe de alta, el relua tradiția veche a țerii și primia și astfel moștenirea lui Mihai, al cărui nume-l împrumutase, intitulându-se *arhidux*, nu în vre-o legătură cu Habsburgii, ci ca *herțeg*, ca duce de Făgăraș și Amlaș⁴.

Avem tratatul de alianță, cu clausele bine precisate, pe care l-a încheiat cu Ghica-Vodă din Moldova, ca și cum și unul și altul erau să rămie până la moarte în Scaun: el poartă data de 18 Novembre și e cu câteva săptămîni numai anterior documentului nostru⁵.

Acest tratat însă e de o loialitate perfectă față de Turci. Clausele lui prevăd mai ales o reprezentanță la Poartă în care „chehalele“, capuchehalele, să lucreze unitar și solidar. Cînd e vorba de rezistența comună față de un atac întimplător, se adaugă: „afară de Împărăție“, iar mai departe: „fără știrea Împăratului“. Singura grijă e a prișilor la Turci și a pribegilor uneltitori, a fugarului Constantin-Vodă în rîndul întăiu.

Ce era să fie pe urmă, nu pare a fi stat încă de atunci în gîndul trufașului aventurier. Un izvor apusean, cronica lui Galeazzo, spune că, la 1658, Mihnea scrisese Marelui-Vizir, pîrînd pe noul

¹ Nu trebuie să se uite că la începutul lui Iulie 1658 pornește expediția în Ardeal și că la 16 Iunie Rákóczy, cu care s'ar fi făcut înțelegerea, părăsise puterea (Kraus, I, p. 345). Totuși în expediție Mihnea înștiințează că el nu vine ca dușman și să nu să tragă asupra lui: „Ehe sie aber sind vorbei geréiset, haben sie einen Legaten in Stadt geschickt und lassen anhalten, man sollte nicht an sie schiessen, denn sie kamen uns zum Besten. Also ist von der Obrigkeit befohlen worden dass man nicht einen Schuss auf sie gethan“ (Kemeny, *Fundgruben*, II, p. 141 și urm.). El încheiase, de altfel, și o ligă cu Baresai (Kraus, *o. c.*, II, p. 1).

² Și Nekesch Schuller (*Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt*, IV, pp. 251-2) îi zice: „der Wütrich und Tyrann“, „dieser Eisenfresser“.

³ Aceste „Anale“, XXXVIII, p. 465 și urm.

⁴ *Ibid.*, XXXVI, p. 529 și urm.

⁵ *Ibid.*, pp. 537-40.

prinț ardelenesc, Barcsai. „În sfârșitul cărții arăta foarte mare rîvnă către Casa otomanească și se rugă Vizierului ca să lucre la Împăratului să-i dea lui tustrele țerile, că el va plăti pururea fără de scădere și zăbavă obișnuitele haraciuri: pentru Valahia 150.000, pentru Moldova 20.000 și pentru Ardeal 60.000 de taleri, afară de altă slujbe ce va face Porții.“ „Arhidurul“ avea în vedere astfel să fie un Mihai cu diplomă de la Constantinopol¹. Să ni amintim îndemnul, mărturisit de Pavel de Alep, ca Turcii să deie lovitura în Ardeal. El e un precursor, fie și unul tragi-comic, al unirii românești integrale.

Partidul național care luptase cu Leon-Vodă și biruise în Domnia lui Matei nu consimția să piardă însă Domnia de țară.

Astfel, boierii, cu toate ifosurile lui, nu-l voiau. Cuca o doriau atîția dintre cei din jurul lui: Istrati, din obicei, Vlădescu, din cauza prietenilor săi de Poartă, Preda Brîncoveanu, pentru descendența sa din neamul lui Matei Basarab, Constantin Cantacuzino, pentru fiii săi, ca unii ce aveau ca mamă o Domniță, odrasla lui Radu Șerban, ca și soția lui Istrati: Diicul, în sfârșit, care de mult rîvnise Scaunul domnesc. E neîndoielnic că în 1658 s'a pregătit o mișcare contra lui, cu slujitorii ca și cu Turcii.

După uciderea lui Istrati, lui Pîrvu și a Brîncoveanului, Vodă apare încunjurat încă de Diicul, de Stroe Bîrsescu, de Spătarul Udriște, de un Gheorghe care poate fi Băleanu, de Grecul Manta și de cîțiva necunoscuți, cu frumoase nume vechi, așezați în cele d'întăiu rînduri ale Divanului. Ei întăresc că în adevăr cei uciși „s'au sculat asupra Domniei și a țerii cu rea ficienie, ca să facă răutate Domniei și țerii“, „ca nește oameni răi și călcători de jurămint“, și că au perit cu „lege“ și „judecată“, confiscîndu-li-se satele pentru a se da unor căpitani străini, ca acest Ungur din Ardeal, Matei Bălogh, căruia Barcsai îi scrie, în același timp ca și lui Vodă, la 4 Decembre 1658².

Dar uneltirile urmau. De aici vine măcelul din 1659 în sunetul muzicii turcești, fiind „isprăviți“ astfel Diicul, Radu Fărăcașanu, Preda Logofătul Pîriianu, Stroe Bîrsescu, Radu Cîndescu și cei doi frați ai lui, plus Marele-Căpitan, Vasile Cîmpineanu³.

¹ Șincai, II, p. 121.

² Hurmuzaki, XV, p. 1289, no. MCCCCLXXXIV.

³ Cronicile citate. Cf. și *Studii și doc.*, IV, pp. CCXCIII-IV. Document din 14 April 1659, *fără boieri*, al lui „Mihail-Vodă“, *ibid.*, V, p. 519, no. 2. Lumea îi zicea însă Mihnea (v. *ibid.*, p. 527, no. 13).

Nu știm exact data acestui alt măcel, în condiții ca și ale celui din 1658. La 10 Ianuar 1659 însă Mihnea ținea sobor la Tirgoviște și la 21 Mart el răspundea Patriarhului din Constantinopol ca și cum nimic nu era să se întâmple. La 17 August declarația de revoltă se petrecuse¹.

Nici așa însă nu și ajunsese la capăt. Ca și Ioan-Vodă-cel-Cumplit, ca și Aron-Vodă, Mihnea fu silit la răscoală. Aceasta se vede lămurit și din felul cum, tăind pe Turcii de lângă sine în 1659, dă vestea în Ardeal, după un informator sibilian, Andreas Frank: „1-iu Octombre (1659). În rădvân se aduce solul, Voevodului Mihnea, episcopul mănăstirii [catolică] din Tirgoviște, cu secretariul numitului Vodă, carele au dat cartea luminatului Vodă, carea spunea că *el pentru aceia au tăiat pe Turcii cei de lângă sine ca să nu se taie el de dinșii și să se pună deregători turcești*, și supt același jag să cadă și Ardealul“².

Credem că, după noile știri, astfel trebuie să se înțeleagă, în schimbarea ei neprevăzută, contrazicătoarea politică a lui „Mihail Radul“.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

O foaie de popularizare igienică și economică la 1845. Rolul fraților Virnav în Renașterea românească.

La 1845 dr. C. Virnav începea, la Iași, cu speranțe mari, care nu s'au putut îndeplini, publicarea celei dintâi foi pentru igiena și economia rurală a „poporului românesc“ — a *întregului* „popor românesc“: „Povățuitorul sănătăței și a economiei“.

Să vedem întâiu din ce mediu familiar era inovatorul.

Familia Virnăveștilor (numele vine de la Varnav, Barnaba) se deosebește printr'aceia că; fără ca vre un membru al ei să se fi ridicat la însemnătatea politică și socială a boieriei mari, de Divan, ea a fost neconținut amestecată, nu numai în viața cul-

¹ Kraus, în *Fontes rerum austriacarum*, I, p. 395. — La 18 Mart Mihnea dădea privilegiul de comerț Brașovenilor români (*An. Ac. Rom.*, XXI, p. 212).

² Șincai, II, p. 124. — Un Român din Ardeal, Iacob Nagy de Harsány, îl înțetise la aceasta, acel care avuse relații și cu Moldova; *ibid.*, p. 125; *Acte și fragmente*, I, p. 285 și urm. Și Kémóny, răscumpărat de Mihnea de la Tatari, ar fi avut un rol în aceasta (v. Cronica turcească a lui Husein Vegihi, în „Analele Academiei Române“, XXI, p. 61).

turală, dar, cite odată, și în ultimele timpuri ale vechiului regim foarte mult, în toate mișcările cu un caracter național.

Virnăvești, cari aparțin poate altui neam, apar prin sate moldovenesti încă din secolul al XVII-lea (un Dumitrașco la 1651¹). După un Stolnic Toader, pe la 1680², un Constantin se întimpină apoi după 1700. Un Nicolae Jitnicerul, un Dumitrachi Logofătul, un Miron trăiau pe la 1750-60³.

În a doua jumătate a veacului cite un Virnav se amestecă în opera de traduceri care a făcut așa de mult pentru începuturile noii noastre culturi în sens occidental.

Un alt Constantin Virnav era la 1767-94 fost Medelnicer⁴. Ținea pe fiica Jitnicerului Ioan Iamandi⁵. Cunoscător de grecește, apoi Ban, el preface din această limbă opera lui Francesco Loredano, *Scherzi di fantasia*, pe care, după dorința lui Veniamin Costachi, pe atunci simplu eclisiarh al Mitropoliei, o copiază pisarul de acolo în 1788⁶. S'a păstrat manuscriptul lui Hudici, intitulat „Zăbava Fantasiei”⁷.

Pē cind un Iordachi Virnav se așeza la Liteni, în Ținutul Sucevei, unde-l aflăm la 1791, ca al doilea Postelnic⁸, urmat acolo de Banul Ienachi (testamentul lui e din 1825⁹), un Toader Virnav avea pământuri în județele Dorohoiu și Hirlău¹⁰. El a trebuit să fie rudă de aproape cu traducătorul Constantin, care se întimpină și ca martur în documente scrise la Botoșani¹¹. Gheorghe,

¹ *Uricariul*, XXIII, p. 233; *Studii și doc.*, XVI, p. 160; XXI, p. 278.

² *Studii și doc.*, XXI, p. 357.

³ *Documente Callimachi*, I, p. 422, no. 4; p. 433, no. 10; p. 454, no. 86; p. 457, n-le 95, 97; II, p. 162, no. 6; p. 176, no. 12; p. 200, no. 129.

⁴ *Ibid.*, II, p. 32; no. 70; p. 219, no. 27.

⁵ *Studii și doc.*, XVI, pp. 86, 406, V, 1; pp. 407-8 (evident e a se ceti: 1785, nu 1735); *Doc. Callimachi*, II, p. 37, no. 80.

⁶ *Istoria literaturii romine în secolul al XVIII-lea*, II, p. 432 și nota 3.

⁷ Cf. și I. Bianu, *Catalogul manuscriselor*, I, pp. 53, 281, 480.

⁸ *Studii și doc.*, XVI, pp. 369-70.

⁹ *Ibid.*, XXI, p. 285 și urm. Era fiul Medelnicerului și al Saftei; avea ca surori pe Zoita și Ecaterina, și fiica lor e Catinca (*ibid.*, p. 296); se însurase cu Marghicala (*ibid.*, p. 293).

¹⁰ *Ibid.*, p. 292 (a. 1765), 294-5. — Un Ioniță Virnav mai târziu în aceste locuri, *ibid.*, pp. 166, 168.

¹¹ *Ibid.*, p. 457 (și un Virnav Vel Clucer cetește, o „procielnic” la actul domnesc). Lui i se împrumută două manuscripte grecești; Bianu, *Catalog*, I, p. 304.

fiul lui Nicolae Virnav, Jitnicerul, copiă, la 1780, un manuscris de traducere a cuceririlor lui Oxenstierna¹.

Vasile Virnav, care-și avea curțile la Plopeni, în județul Dorohoiu, moșie cantacuzinească², și-a închinat însă viața întreagă lucrărilor literare. El traduce din grecește *Întimplările Cantacuzinilor și Brîncovenilor* de Dimitrie Cantemir, copiază un *Erotocrit*, dă versiuni din „Carol al XII-lea“ al lui Voltaire și dintr-o Istorie Universală, prelucrînd și o aritmetică, o astronomie și o geometrie, toate din limba franceză. „Descripția Moldovei“ a lui Cantemir ar fi prefăcut-o din limba germană³. Nu lipsește în sfîrșit nici grija pentru trecutul țerii, căci a prescris un letopisetz până la 1774⁴. Din biblioteca lui am căpătat un Dicționar istoric francez de la 1769, „Nouveau Dictionnaire historique-portatif“, pe care iscălește „Vărnav Spat[ar]“.

Vasile Virnav a trăit până la 1824, dar la 1816 un Scariat Virnav copiă o sumă de lucrări mărunte, cu caracter popular, adăugînd și o încercare de a scrie românește cu litere latine⁵. El lucra astfel și în 1830⁶.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

După acești patru Vîrnăvești cari s'au îndeletnicit cu scrisul trebuie să adăugim pe Teodor, care, plecînd de mic din lași, unde tatăl său nu mai trăia, a trecut, întăiu supt îngrijirea unor rude de aproape ale maicii sale, din familia Leonard, în Basarabia, apoi în sama unui negustor Ladă, în București, pentru ca, întorcîndu-se în părțile de peste Prut, să ajungă acolo proprietar de moșie și om cu oarecare influență. În această fasă a vieții sale, spre bătrîneță, încoltîndu-se și în versuri cu alții din părțile acelea, el a redactat povestea, care și acum se cetește cu deosebită plăcere, a vieții lui tulburate, pe care în sfîrșit, după atîtea ispite și umilînți, soarta prietnică o scosese la liman⁷.

¹ *Studii și doc.*, XXI, p. 439 și nota 5. Cf. I. Bianu, *Catalog*, I, p. 219 și urm. E ms. 96 din Bibl. Ac. Rom.

² Iorga, *Inscripții*, I, p. 4.

³ *Archiva românească*, II, p. 203 nota.

⁴ *Ibid.*

⁵ Ms. 273 în Bibl. Ac. Rom. Cf. *Ist. lit. rom. în sec. al XVIII-lea*, II, p. 439, nota 6.

⁶ Bianu, *Catalogul manuscriselor*, II, p. 445.

⁷ Cf. Teodor Virnav, *Istoria vieții mele*, ed. a 2-a. în colecția mică „Minerva“; Iorga, *Boieri și căzeși în Bucovina și Basarabia*, „Analele Academiei Romîne“ pe 1912; *Neamul Romănesc* pe 1918, n-1 250.

Unul din cei de la Botoșani ajunse a juca un rol politic la 1821, și împrejurările care-l scoaseră la lumină merită a fi, și pentru propriul lor interes, scoase puținel la lumină.

Iată ce scrie în această privință Manolachi Drăghici, care avea și informația tatălui său, amestecat în toate aceste vicisitudini, lordachi Vornicul.

„Înștiințându-se atunci boierii din Țara-de-sus prin Vornicul Teodor Balș că Turcii era' să vie în principate ca să bată pe Greci, s'au întâlnit și ei la hotar cu cei din Cernăuți ce fugise mai înainte și, unindu-se cu Ilatmanul Răducanul Roset, Vistiernicul Alecu Balș ș. a., au pus la cale să ridice satele și să pornească asupra Grecilor cu războiu, puindu-i între două focuri, până vor curăți țara. Care întâlniri urmau foarte tainic într'un cătun a Zvoriștii, de pe hotar. S'au făcut lucrul acesta, deci, fără să simtă corifeii Grecilor cît de puțin, pentru că ei se dedase la beții și desfrînări necontenite. Pornindu-se șefii partidei moldovene, care era' Căminarul Ștefanachi Gherghel¹ și Păharnicul Gavril Istrati², de la Zvoriște, au început a ridica pușcașii și locuitorii cu arme, propășind tot pe malul Siretiului în jos, până s'au strîns ca la 900 de oameni, supt steagurile lor ce fluturau pe lănci, și făcute din bucăți de materie roșie, semn de războiu și de moarte.

„În acea vreme la Botoșani se găsia ispravnic, rînduit de Penedeca, Stolnieul Grigore Rizu, cu doi comandiri a Eteriştilor, căpitanul Balașu și [altul] căpitanul Spiru, avînd cu dînșii ca o sută de mavrofori cu Arnăuți, pentru paza orașului. Înștiințându-se deci Botoșănenii de apropierea lui Gherghel și a lui Istrati cu atîta popor, s'au innarmat și neguțitorii, cu oamenii boierești de prin ogrăzi, și, mergînd la isprăvnicie, au luat administrația din mina Rizului, izgonindu-l din țîrg și rînduind ocîrmuitor pe Vîrnav. Apoi au pus orașul în apărare de spre Greci, întărindu-l cu străji la toate drumurile, fiindcă volintirii de acolo, cum au simțit turburarea ce se făcuse în țîrg noaptea, până a nu răsări soarele a doua zi, au perit din oraș, apucînd drumuri părăsite în jos, și nu s'au oprit pînă la Țuțora, încunjurînd

¹ Căminarul Ștefanachi Gherghel e pomenit în *Arkondologia* lui C. Sion (Iași 1892), p. 64.

² Gavril Istrati, Păharnic din 1814, e tatăl lui Nicolae Istrati și al lui Meletie, episcop de Huși; *ibid.*, p. 111.

punctul Sculenii, pe unde nu putea trece în cea parte, din pricina străjilor lui Penadecca, ce pelepsia' aspru pe oricare din Greci voia să treacă în Basarabia, vrînd ca să steie față la războiul ce era să urmeze între dinșii cu Turcii

„Ajungînd, în sfîrșit, boierii cu urdia lor de săteni cătră moșia Stănceștii, au tăbărit în pîlcuri pe culmile predominantă șesurilor Siretiului, și acolo au rămas vr'o trei zile, așteptînd hrană și povățuiri de mers înnainte, din Botoșani, unde era' strînși boierii din toate satele. Dăr, neprimind nicio înlesnire de la dinșii până în sfîrșit, pentru că în nedumerirea lor au schimbat planul, de a nu ataca, spre a nu veni în conflict mai greu, oamenii s'au împrăștiat la casele lor, hămesiți de foame, fără să facă vre-un progres altul decît slobozirea Botoșanilor, precum s'au zis mai înnainte, și împrăștierea Grecilor din Țara-de-sus¹.“

Se pare că, în timpul cînd se credea că mișcarea eteristă, ai cărui șefi veniau de peste Prut, este pusă la cale de Ruși, Austriei lui Metternich, doritori de a păstra pacea în Orient, spre folosul Turcilor, intrară în legături cu boierii mari refugiați în Bucovina pentru a încerca o contra-revoluție. Cu mijloacele puse la îndemînă de dinșii se organizează trupa de „pușcași“ de pe moșii și de alți țerani cari pleacă de la Zvoriștea, moșia Moruzestilor, supt steagurile roșii ale revoluției *celeilalte*, moldovenesți, opusă, ca și a lui Tudor în părțile Oltului, revoluției grecești. Se pun pe fugă cei doi șefi militari așezați de Ipsilanti în Botoșani, și orașul întreg, cu negustorii, cu boierii, participă la *această acțiune cu caracter lămurit și exclusiv național*. Să nu uităm că Botoșanii făcuseră o răscoală la sfîrșitul veacului al XVIII-lea — o planșă cu inscripția franceză, din care un exemplar e păstrat la Academia Romîină, o pomenesște — și că orașul căpătase, de curînd, printr'un privilegiu special domnesc, dreptul de a se cîrmui aproape autonom².

Virnav cel care ajunge căpetenia revoluționară în Botoșanii curățiti de eteriști pare a fi Petrachi, pomenit în documente contemporane³. Nu e fără folos să se observe că familia, prin așezarea ei lîngă hotar, avea legături cu Bucovina, și fiul Postel-

¹ *Istoria Moldovei*, II, Iași 1857, pp. 119-21.

² *Studii și doc.*, V, pp. 270 și urm., 669 și urm.

³ *Ibid.*, passim. — O Maria Virnav dă o icoană la Păpăuți (*ibid.*, XVI, p. 277). Grădina lui Virnav se păstrează în Botoșani.

nicului Ioan, Iorgu Virnav Liteanu, ctitorul de la mănăstirea Vorona, se intitula Gheorghe von Virnav, bucurându-se astfel de nobleță austriacă¹.

Cînd însă revoluția greacă fu desaprobată de Rusia, nu mai era niciun motiv ca acțiunea militară a lui Gherghel și Istrati să continue. Ea se opri astfel la Botoșani, unde am văzut că se adunaseră boieri din toată Țara-de-sus pentru a pune la cale oprirea jafurilor și altor escese ale străinilor.

Doctorul Constantin (n. 21 August 1806, la Hilișău) și călugărul Sofronie Virnav nu sînt însă fiii lui Petrachi, adversarul din 1821 al Grecilor și unul din autorii tentativei de mișcare națională, ci ai lui Vasile, căci cel de-al doilea iscălia la Paris, în 1846, „Sk. V. Varnav“².

Sofronie (n. 1801) a fost unul dintre cei mai călduroși apărători ai ideii Unirii. Fratele lui, Constantin, avea același ideal și i se închina cu același nemărgenit devotament. Și unul și altul fuseseră trimiși la studii în străinătate: Constantin la Pesta — cum vom vedea mai departe —, iar Sofronie, — ca mirean³: Scarlat —, la Paris, unde se afla la 1846-8.

Acestuia i se datorește, în rîndul întăiu, ideea societății studențești pentru înfrățirea tinerilor din amîndouă Principatele, în vederea viitorului comun care așteaptă țerile lor, societate, supt patronagiul lui Lamartine, care sprijini la învățatură tineri fără mijloc și alcătui o bibliotecă a tuturor Romînilor, îndreptînd pentru îmbogățirea ei un apel către toate bunăvoințele, care ni s'a păstrat⁴.

Viitorul monah era și president și casier.

În broșura sa, publicată la Paris, cu o bizară ortografie personală, studentul romîn, de sentimente democratice, care, de și fiu de boier și proprietar, iscălește apăsător, cu o mîndrie de *paysan du Danube*, „birnic“, arată că, mai presus de orice, a avut în

¹ *Ibid.*, p. 262.

² V. *Biblioteca romînă din Paris, fondată în anul 1846*, Paris, Imprimerie d'Édouard Baudruche, 1846, p. 10.

³ D. Rosetti, în *Dicționarul contemporanilor*, reproduce spusa familiei că monahul a fugit la Paris.

⁴ V. *Floarea darurilor*, II, p. 343.

vedere, — față de ruperea legăturilor acestei tinerimi înstrăinate cu țara ei de naștere, față de umbrirea tot mai adâncă a caracterului național și de fetișismul neintelligent pentru o civilizație superioară, a cărei putere, după socotința lor copilărească, ar fi stat numai în pronunțarea corectă a unei frumoase limbi, răspîndită în toată lumea —, păstrarea tuturor amintirilor, lămurirea în toate lucrurile prezente a celor de acasă și participarea deplină, intimă, la conștiința lor luptătoare. „Cit ni este de trebuință un asemenea lucru (Biblioteca), numai noi putem a-l simți mai bine, noi cari venim să creștem aice pentru ca să ne întoarcem pe urmă în țară, să aducem mîngiere bătrînilor noștri, cari, presimțind oarecum noua epocă în care au intrat țerile noastre, nu cruță nimic spre a ne face vrednici de dînsa. Pentru noi nu este numai mîngierea aceasta singură care trebuie să ne facă a cănta să ducem în țară ceva mai mult, ceva mai sfînt decît atîta: este datoria pe care trebuie să o împlinim către pămîntul pe care părinții noștri l-au scăpat până la noi preste atîtea învăluri fatale.“

Căci „toate străduințele tineretei noastre lesne pot rămînea neroditoare, dacă cunoștințele și învățăturile ce le dobîndim în străinătate nu vom căuta a le pune în lucrare spre întîmpinarea nevoilor de față a țerii noastre“. Astfel, pentru ca Romînia întorsă în țară să nu mai stea ca niște „uimiți“, se cere a se împiedeca „stavila cea cumplită ce se pune întru marșa lucrurilor în țară“. Așezată în Piața Sorbonei, la n-l 3, Biblioteca era deschisă „din faptul zilei pîn' la 10 1/2 seara“. În localul ei societatea își avea cancelaria, și salonul ei stătea deschis pentru intruniri. Se cereau și din țară, ca și din Brașov, Sibîiu și Blaj¹, gazetele și cărțile trebuitoare. Și învățații străini trebuie să aibă aici un material folositor pentru studiile lor².

¹ În Brașov la Bariț, în Sibîiu la Servian Popovici, în Blaj la „D. (sic.)“. Și pentru Iași depositarul, bibliotecar al Academiei Mihăilene, D. Pop, era un Ardelean. Adresa din București era a lui C. A. Rosetti, care, cum se știe, avea librăria lui.

² *Biblioteka Roméne din Paris* (s'a publicat și în *Neamul Românesc*, pe 1918). La sfîrșit considerații asupra unei ortografii fonetice cu litere latine. Pentru fixarea ei propune un „Congres central“, „într'un loc undeva în mijlocul țerilor romine“, la care să ia parte și învățați filoromîni, „căci acum unii din profesorii franțezi au și început a se îndeletnici cu limba noastră, pe care o găsesec foarte ușoară“.

La 8/20 Decembre 1847, Alecu, fratele lui Mihail Kogălniceanu, scria astfel, de acolo, din Paris, despre ședințele societății: „În toată Sîmbăta seara mă duc la Biblioteca Romîna, la d. Virnav, unde se adună toți Romîni din Paris, de ascultă cetirea istoriei Moldovei. Măcar că tinerii Romîni sînt depărtați de țara lor, însă n'o uită niciun minut și caută cît ar putea mai mult să unească frăția dintre dînșii, atît aici, cît și în țară, cînd s'ar întoarce“. Și ei se legau cu jurămint ca, la întors, oricît ar iubi Franța, învățătoarea lor, „să vorbească numai românește¹“. Căci, adaugă el după ideile ce domniau în acest cerc, „tinerii cari stătem în Paris, n'am venit să învățăm numai a vorbi franțuzește ca un Frantzez, ci a lua numai ideile și lucrurile bune a' unei nații atît de luminată și slobodă“².

La 1848 Virnav prezenta în tipar o „Dare de samă“ de lucrările comitetului societății studenților din Paris, pe anii 1844-46 și 1847..., supt patronajul cetățeanului Lamartin³. Încă odată el vorbește de primejdia înstrăinării morale „Franța, această țară minunată, această țară clasică a înțelegerii și a libertății, gonia lesne pe smerita și sărmana Românie din inima lor. Cînd trebuie a se depărta de dînsa, ei o făceau de silă, și oftînd de durere se întorceau în patria lor ca într'o țară necunoscută, ca într'un pămînt de exil.“ Chiar de voiau să lucreze pentru înaintarea neamului lor, „lipsiți de orice cunoștință despre prezentul, trecutul și viitorul ei, inima lor încă nu era înflăcărată și întărită de sentimentul național pentru luptele ce trebuia să afrunteze. De aceia cea d'întăiu stavilă îi opri și-i descurajă: uitînd că nu este dat unei generații ca și să samene o credință și să culeagă fructele ei, junii noștri, privind la înapoirea patriei, se uimiră și se speriară de multul ce era de făcut, și așa, de la anevoința de-a culege îndată, încheiară la nefolosința de-a sămăna. Atunci ei socotiră că, în loc de-a arunca sămînța într'un pămînt ce li se părea uscat de secol de dureri, mai bine era a o păstra pentru un timp oarecare, cînd prin minune acel pămînt ar înverzi. Din această descurajare porniți, unii dintrînșii se multămiră a

¹ *Ibid.*, p. 327.

² Și în *Povăfuitorul* p. 375, cetim: lucruri asălnănătoare.

³ Paris, Tipografia dd. Fain și Thenot, 1848. — Este și o ediție fără mențiunea patronajului.

păstra în sine, și pentru sine numai, luminoasele idei și generoasele sentimente ce le culeseră de pe un pământ liber și se traseră în singurătate, acea scăpare a inimilor slabe și pătimase, petrecându și viața într'o vinovată nelucrare. Alții picară într'o rătăcire și mai mare: descurajarea întoarse activitatea lor către ambițiile cele mai vulgare, către plăcerile cele mai materiale și mai deșerte și-i făcu a se arunca orbește, pe calea unora din cei mai bătrâni, în acel val de corupție și degradație care tirăște societatea noastră spre perire.

„Acea oboseală morală, acea descurajare amară, acea suferință intimă ce apăsa inimile junilor veniți din străinătate se întinse peste toată junimea din patrie, încă și asupra micului număr de Români cari, infierbîntați de sentimentul național, cântau a realța inima României prin cultivarea limbii. Literatura noastră pierdu cu încetul acel caracter patriotic, serios, nependent și curat românesc, ce-i deteră renăscătorii ei: scriitorii noștri preferară scrierile plăcute la cele folositoare, poeții noștri rupseră coardele naționale de la harpa lor ca să se concentreze în sineși și să cînte numai ilușiile simțuale, fantezmele și himelele patimilor lor individuale. D'aci o literatură slabă, nesporitoare, lipsită de originalitate și de romnism, atât în conținut, cât și în formă.

„Lipsa publicului, sărăcia contribuiri la această decadentă. Ea se poate desvinovăți oarecum de vom privi că sîntem încă într'o stare de tranziție între ideile și credințele lanariotice, mucezite, moarte pentru noi, și ideile și credințele nouă, care în mulți din noi încă nu sînt bine lămurite, încă nu s'au putut face convicții puternice, convicții care să poată învinge îndoiala ce ne frămîntă cîte-odată, dacă nația noastră, atât de înapoiată, va avea timp a se bucura de bunurile viitorului și a gusta din fericirea ce-i zimbește în depărtare.“

Astfel, alături cu „Asociația pentru înaintarea literaturii“ fundată în București, luă ființă și societatea de studenți și pentru studenți din Paris, „Societatea studenților români“. Luptînd cu calomnia și neglijată de protectorii ce-și alesese în Principate, societatea s'a menținut însă, și ea e pe cale să-și alle ajutori mai harnici. S'a strîns din Țara-Românească un ajutor de 7.000 de franci, cari se adangă la donațiile românești din Paris, în sumă de peste 31.000 de lei, „subscripțiile din Paris“ făcînd

aproape 14.000; era și legatul, de vre-o 22.000 de lei, al lui Miha Casimir. Se spera deci că, de unde până atunci societatea avuse un *singur* bursier (Nicolae Ionescu), va putea de acum să aducă mai mulți¹.

Își închipuie cineva ce parte puteau să ieie în lupta pentru Unire aceia cari, la studii încă, se pregătiseră așa.

Așezat la moșia Hilișău, în mijlocul țăranilor pe cari-i iubia și în viitorul social și politic al cărora credea, admirându-li „că-mașa curată de fuior, chimirul roșu și căciula țurcănească“, călugărul nu pierde din ochi nimic din ce se petrecea în opera de innoire. Cînd căpitanul Filipescu, care, somat de Ruși, în 1856, să-i întovărășească în retragere cu soldații lui, refuzase, revine, serbătorit, din exilul lui, Sofronie trimete un cal „Romînului martir pentru patrie“: „Căci că apa cea lină a fost liniștit cînd fără nici să scoată spada a biruit pe cei ce o scosese și grozav se înarmase: la care anume, pîn' și tunuri, Romînul patriot se uita ca la niște surcele“. Viind alegerile pentru Divanurile ad-hoc, el stringe pe sătenii de pe moșia lui și a fratelui într'o piață pe care o botezase „A Unirii“, și de acolo, cu femei, cu copii, „până și acei din fașă“, îi conduce, „cu cea mai mare

¹ S'ar putea ca în redactarea acestui frumos raport Virnav să fi avut un ajutor dintre Romîni de la Paris, a căror listă urmează, cuprinzînd, între alții, pe A. G. și A. C. Goleșcu, pe A. și Dinu Catargiu, pe Grigore. Dimitrie și Pantazi Ghica, pe un Crețeanu, pe maiorul Florescu, pe N. Quinez, pe Gh. Costaforu, pe I. Alecsandri, pe C. Negri, pe M. și Al. Kogălniceanu, pe N. Bălcescu, pe pictorul Lapati, pe Bolintineanu, pe C. A. Rosetti și cei doi Brătienți, pe Iorgu Voinescu, pe un „J. Leca“, pe un Romalò, pe Șt. D. Grecianu, — istoricul —, pe G. Cantacuzino — fostul ministru —, pe I. Ionescu (de la Brad) și N. Ionescu, pe N. Rucăreanu, pe dr. Grünau, pe un N. Filipescu, pe Brăiloiu. Apoi un Berindeiu, un Bălăceanu, un Aman, un Cornescu, un Brăiloiu, un Rosetti Bălănescu, un Roznovanu, un Crețulescu. Mai însemnăm pe Ioan Cantacuzino, pe A. Cantacuzino din Moldova, pe C. A. Mavrocordat, pe Cozadini, pe doi Jora, și un Cuza, pe C. Cazimir, pe dr. Fătu, pe Gr. Falș, pe Ventura, pe Calimah Catargi, pe un Negruzzi, pe doi Rosetti Răducanu, pe trei Miclescu. Dintre doamne: Maria Balș, Hermiona Asachi, Ecaterina Mavrocordat, Zoia Negruzzi, Elena Bărcănescu, S. Paladi, Ruxanda Roznovanu, Elena Negri, iubita lui Alecsandri, Elena Hrisoverghi, Zoe Rosetti, Elena Manu, Eufrosina Lătescu, Pulheria Costachi, Alexandra Florescu, Maria Rosetti, Smaranda Balș, Eufrosina Popescu, Elena Kogălniceanu, Smaranda Negri, Sevastia Arghiropol, Maria Beldiman. Sînt și mai mulți Virnavi: dr. Costachi, Constantin P. Virnav și un Dimitrie.

pompă, cu capetele goale, la biserică, în sunetele clopotelor și în ciocoteala toacelor, întocmai ca în ziua Învierii, strigînd: *Vivat Unirea, că a reînviat nația romînă!*, acompaniat de trăsnetele puștilor și a' carabinelor. În biserică, la începutul rugăciunii ca și la sfîrșit, s'a zis de cătră preot, cu fața la popor, cite de trei ori sfînta ectenie: „Și pentru unirea tuturor Domnului să ne rugăm“. Și la fiecare dată preotul făcea semnul crucii asupra norodului, țîind o cruce în acea mînă, iar poporul zicea din toată inima: „Doamne miluește“, încît nu se mai auzia voacea cîntăreților. „Și el denunță cu indignare pe administratorii cari și în astfel de momente, ca la Dorohoiu, găsiu cuvinte de grosolană ocară pentru un neam așa de cinstit, de cuminte și de blind!¹.

Îl bucură însă că „la Dorohoiu au jucat Hora Unirii boierii împreună cu țeranii pe mijlocul stradelor zile și nopți. *Dea Domnul ca aceiași egalitate să fie și în Constituție ca în danț!*”² Și, cînd dorințele de Unire sînt acum rostite în Adunare, el scrie, la 31 Decembre 1857, „în sfînta mănăstire Neamțul, la picioarele monumentului Sfîntului nostru Ștefan-cel-Mare“ → iscălind „S. Virnav, *birnicul*“, țeranul, dar și „monahul“ Sofronie — prietenului său Vasile Mălinescu: „adu-ți aminte că cea întăiu fusiune chiar, și Unire în Paris, s'au făcut mai întăiu”³. Ba chiar înainte, la 1847, se arboraseră la Dorohoiu steagurile tricolore: „Adu-ți aminte că, însuși la timpurile cele mai desperante, gratularea de „Vivat Unirea“ din frontispiciul epistolelor noastre n'a lipsit niciodată, și care era pentru noi un fel de „Hristos a înviat“, până la atîta eram de pătrunși în inimile noastre de credința că *va fi*. Acum că-i și împlinită, *consummatum est*, dăm lauda Proniei, înzeuîndu-ne cu tot curajul, pîn' și la abnegație, spre a ei puternică și veșnică apărare.“ Și el visa, în mijlocul trudei pentru alegerea de Domn, pe care o numește o „glorioasă și victorioasă luptă“, de „speranța de a se încorona [Cuza-Vodă] rege al Unirii“⁴.

Dar entusiastul era și un om de ispravă. În loc ca iubirea lui pentru țeran, pe care trebuia să se sprijine noua clădire, să se piardă în frase goale, ca la mulți alții, el înțelese a folosi prin fapte în opera cea mare, abia începută — și atît de slab dusă

¹ Iorga, *Studii și doc.*, XVIII, pp. 58.

² *Ibid.*, p. 8, no. III.

³ *Ibid.*, p. 9, no. V.

⁴ *Ibid.*, p. 10.

mai departe, de atunci încoace - a culturii populare. La mănăstirea Neamțului se făcu arhondar, la 1859, apoi organizator și inspector al unei școli elementare pentru aproape o sută de copii din sate.

În „Apendicele la petițiunea monahului Sofronie Varnav“, iscălit, la 10 Ianuar 1861, de «inspectorul Seminariului și membru comitetului chinovial», el arată cum s'ar putea preface după noile nevoi ale vremii așezămintele de cultură ale vechii și vestitei mănăstiri. Tipografia «ar trebui să-și apuce odată nobila și sacra misiune de a înzestra, nu numai bisericile de cărțile trebuitoare, dar mai virtos și școalele iubitei noastre patrii.. Nicăirea mai bine decît în această sfîntă lavră nu s'ar putea executa mai cu mare economie tipărirea cărților, căci lucrătorii toți, afară de un șef experimentat, s'ar recruta dintre părinții chinovului, fără să costeze un ban pentru salariu sau cea mai mică întreținere, toți părinții fiind și fără aceia întrebuințați de Stat.“

Acel care iscălia la 1857 din umbra bisericii lui Ștefan-cel-Mare se întinde și asupra nevoilor acestui lăcaș, „catedrala celui mai însemnat chinoviu în țară“, care, mai ales, „este monumentul cel mai vrednic de mirare al lui Ștefan“. Și, făcînd propunerea de a se înlătura două hidoase turnuri de lemn peste partea innădită a clădirii, el amintește pentru tăria zidurilor părerea recentului arhitect că e „atît de puternică, încît poate suporta încă o biserică peste aceasta“.

Și, în sfîrșit, el vine la Seminaru, „ce este templul templelor“, cerînd grija lui Cuza-Vodă pentru copiii flămînzii, descultți și goi, dormind pe scînduri, lipsiți de cărți, „căci păcat ar fi să se expulzeze această junime setoasă de învățătură, care a dat dovezi de o inteligență rară și din care cea mai mare parte, fiind sărmani de părinți, nu au alte mijloace să continue învățatura“.

„Petiția“ însăși cuprinde vehemente plîngeri contra ministrului Cantacuzino, care, viînd la Neamț, vorbise de malversații, trimesese jandarmi să-l aducă pe Sofronie și-l arestase. În expunerea lui indignată, acesta pomeneste și alte lucruri făcute pentru modernisarea mănăstirii, conform cu ideile „învățate de la Parisul zis pe aici păgîn“. Și el exclamă în cuvintele Scripturii: „Dumnezeu este luminarea mea și Mintuitorul meu; de cine mă voiu teme?“.

În sfîrșit, cîtiva ani după aceia, cînd, la căderea lui Cuza-

Vodă, un partid separatist încercă, în Maiu 1866, lovitura de la Iași pentru a face din N. Roznovanu un Domn al Moldovei, călugărul, care cutreierase Bacăul, Focșanii, Buzăul, Mizilul, Ploieștii, în propagandă pentru păstrarea Unirii și pentru noul Domn Carol I-iu, merse în grabă la Iași pentru a „face pace”: spera în schimb egumenia dela Trei Ierarhi. O telegramă a lui către C. A. Rosetti ne lămurește în această privință. Iată-i cuprinsul:

„Iași, 19/4, 1866.

„D-lui Rosetti, ministru, București.

„Pretutindene am propagat Unirea, Prințul străin, la Ploiești, Mezinu (Mizil), Buzău, Focșani, iar la Bacău am predicat chiar la toate bisericile, unde am primit și proclamația pentru Carol I-iu. Asemene am propagat și prin districte. Am aflat despre tulburarea din Iași: am și alergat să-mi fac datoria a-i chema la pace. Rogu-te scrie locotenentului Mitropolit Atanasie pentru egumenia Trei Ierarhi ce a fost scris prin Racoviță. Brătienilor frățestile îmbrățișări, asemenea și d-lor Ciocîrlan și Carada¹.”

Sofronie se afla la Bîrlad în 1868, când muri subit. Moartea lui a fost bănuită, și au trebuit să se ia măsuri militare pentru a se opri mișcări contra Evreilor².

Costachi Virnav, din partea lui, învătă medicina în Pesta, puțin după 1830, probabil după îndemnul vre unuia dintre Ardelenii ce se aflau ca profesori prin Iași pe acea vreme. Doctoratul și-l luă în Iunie 1836 cu un studiu latin despre Moldova sa, pe care, voind să arăte bolile curente, o descrie și în genere, întrebunțînd pe Cantemir ca și pe Raicevich, pe Wolf și alte izvoare străine pe care le putea ceti cu tot atîta ușurință și în a căror critică arată mult discernămint.

Această mică lucrare (*Physiographia Moldaviae*)—care ar merita, ca și cea grecească, aproape contemporană, a doctorului muntean Constandinachi Caracaș, o traducere în limba autorului—arată și progresele noi ale Moldovei, care desbracă vechiul veșmînt fanariotic pentru a se pune la un nivel european: la Iași sînt acum, spune el, patru medici de oraș, un chirurg-mamos, o moașă, un dentist, un „doctor al morților”: ar fi de nevoie spitale pentru nebuni și copii, un asil de orfani: s'ar cere veterinari³. Mai importantă și hotărî-

¹ Ms. 220 din Bibl. Ac. Rom., fol. 173.

² D. R. Rosetti, l. c. Cf. și D. A. Sturdza, *Acte și documente*, IV, p. 381.

³ Pp. 567.

toare pentru tendințele tinărului și învățatului medic era *curiositatea lui pentru medicina populară, de care se apropie cel d'întăiu, recunoscîndu-i importanța*¹. Promite să se ocupe mai târziu pe larg de acest subiect². Un spirit original și curajos se vede și în punerea teselor, precum: „frigurile sînt încercarea naturii de a înlătura moartea“, „somnul după masă favorisează lenea“, „autoritatea a stricat mult științei medicinei“, „sufletul face sănătatea și bolile“, „natura însănătoșează, medicul curează numai; de aceea une ori cei rău curați se însănătoșează“³.

Era firesc ca, din partea lui, doctorul Virnav să caute a folosi prin cea d'întăiu publicație de popularizare în limba poporului acestor mulțimi muncitoare ale Romînilor, pe cari, cum am văzut, îngrijirea lui îi îmbrățișa peste osebirile de hotare. *Învățătorul satului* din Muntenia nu cuprindea partea medicinală în rîndul întăiu.

El oferă, în același timp, rețete pentru bolile omenești și pentru ale animalelor casnice, sfaturi generale pentru păstrarea sănătății și, tot odată, recomandății în domeniul economiei casnice și rurale.

„Înștiințarea“, de la 15 Februar 1844 (n-1 poartă data de 1-iu Mart), înșiră, ca puncte de program în ce privește medicina: „povățuiri prin care i se va arăta (poporului) cum să-și cruțe sănătatea, cum să se ferească de boale lipicioase, cum să poarte de grijă unui bolnav, ce ajutoriu să dea aproapelui său, cînd viața lui se găsește în primejdie, care din leacurile obișnuite în pămîntul acesta să întrebuițeze în lipsa unui doftor, cum și cînd și de care anume să se ferească“. Căci „fiștecare doftor cu cuget și fiștecare om cu judecată cunoaște că facem poporului mult bine dîndu-i povățuiri adevărate despre leacurile acelea cu care s'au deprins de la moșii și strămoșii săi și arătînd fiștecăriia cum să întrebuițeze, în lipsa unui doftor, acele leacuri care de multe

¹ Medicina Moldavorum popularis, etsi summe empirica, non omni tamen medicorum adtentione indigna.

² Medicinam popularem Moldavorum, experientia ampliori destitutus, primis tantum lineis adumbrabo. plus tamen praestiturus ac cuncti hucdum in hoc genere auctores; p. 57 și urm.—De chestia originilor nu se ocupă, căci ar fi să bată apa în piuă „vacuum triturare stramen, mihi non arridet“ (p. 14).

³ Virnav practică la 1837 (*Povățuitorul*, p. 52, nota 2).

ori folosesc și niciodată nu vatămă¹. Interesantă recunoaștere a folosului medicinei populare de străveche tradiție, de experiență seculară și de real folos, în lipsa mijloacelor, atât de grele de procurat, ale științei moderne, care *nu are deci dreptul de a înlătura cu despreț acest prețios surogat*. Mai departe, într-un articol, ideia se completează prin aceste frumoase cuvinte: „*Așa numai vom putea scăpa și pe un biet țeran, tot de un sânge și de o carne cu noi, carele astăzi cu zile se trece din viață, pentru că nimene din cei ce aleargă spre ajutorul lui nu îndrăznește a-i da un pahar de apă rece și nu se pricepe a-i face un muștar*”².

Supt raportul economic, e vorba și de „economia casei” și de „economia țerii”. Aici, spune dr. Virnav, „va găsi Românul toate acele aflări și descoperiri care se potrivesc cu îndemănările noastre și cu soiul pământului ce ne hrănește”. Și aici aceeași grijă a condițiilor reale, același respect pentru datină, aceeași modestă prețuire a posibilităților.

În general, scopul revistei e folosul Statului, „folosul obștii, folosul omenirii”.

Cîte o coală din foaie trebuie să apară la două săptămîni pentru prețul de 30 de lei pe an (sau 40 pe velină). Abonamentul se face în Iași către redactor, la Institutul Albinii, al lui Asachi, la librăria Hennig și Nica, „iar în Ținuturi, la dd. dregătorii”. Se făgăduiesc și figuri, iar la capătul colecției anuale „un registru alfabetic”.

Pentru colaborație erau „pottiți” „toți voitorii de bine pentru omenire”, și au răspuns Alecu Sturdza Miclăușeanul—tatăl lui D. A. Sturdza—, care dă foarte interesante „doftorii de casă”, până la aceia care pentru nașteri grele recomandă pieile de șarpe boțită la buric, agronomul, cunoscut și prin lucrări de etnografie, I. Ionescu³, pe atunci profesor de agricultură și istorie naturală la Academia Mihăileană, Păharnicul T. Stamati, autorul unui dicționar de neologisme, Teodor Codrescu, alcătuitoarea *Uricariului*, profesorul N. Măcărescu și necunoscuții Anton Winkler, Sabo, V. Lodermann, Iosif Cernevschi și Soroceanu,—acești din urmă,

¹ Pp. 7-8.

² P. 6.

³ Ultima lui lucrare, neabătută în samă, tratează despre contactul lui cu Aromînii din Tesalia, în *Albumul macedo-romin* al lui V. A. Urechii.

unul Bucovinean, altul Basarabean¹. Lingă articolele lui Ionescu, care a dat și „Calendarul bunului cultivator“², Winkler face o critică, adesea interesantă, ca atunci cînd arată că pămîntul e rău lucrat, grîul amestecat cu „legumuri“, vinul de struguri prea curînd culeși, că „tăiem pădurile fără rînduială, mlădoacele nu le apărăm, vitele umblă sloboade prin apărături și din această pricină se împutinează pădurile și se înmulțesc ciriteii și buciurile“, că speța vitelor decade, „și noi nu putem ținea concurenție cu Besarabia, care are același soiul de vite“, dar falcea de imaș e 3 lei, nu 20 și mai mult, ca în Moldova³. Cincizeci de ani de rămînere în urmă trebuie imediat puși la loc.

Pomenind lauda făcută revistei în *Gazeta Transilvaniei*, de dr. Vasici, autorul „Antropologiei“, Vîrnav se gîndia să înceapă, în August 1845, un alt an, „tot în formatul și în duhul în care au pornit“, dar cu preț scăzut (de 15 și 20 de lei). El s'a oprit însă. Astăzi, adăugîndu-i-se și sfaturi de igienă morală, foaia trebuie să fie înviată — și credem că va fi.

Închizîndu-și revista, Vîrnav și-a continuat totuși activitatea de popularisator. Cînd, la 1847, holera cea mare a devastat Moldova, murînd Mitropolitul, un fiu al comisarului otoman și mulți alții, el, care îngrijia fără teamă pe bolnavi, cu leacuri mai ales populare, proclamînd că boala nu e molipsitoare cum e ciuma, publică o cîrtică „Despre holera epidemicească sau istoria ei în scurt, chipul în care să arată și în care să lățăște, cit și mijloacele de a să feri și de a să vindeca de ea și fără doftor“. Și în prefață el spune că a lucrat „ca să fie spre folosul și agiutorul *poporului românesc*, spre mîngîierea acelor îngrijiiți și spre liniștea acelor de cari putem zice că holera li-au vîrit frica în ciolane“. „Așa numai sufletul meu vă simți cea mai deplină mulțămire, însuși atuncî cînd urechile mele vor auzi numai cîrtituri.“ Ca „fost protomedic, mîdular la crăiasca Facultate medică din Ungaria, vițe-prezident la societatea de medici și naturaliști din Eși și mîdulari la Polihia“ (*sic*), el dădea o prelucrare la 1853, și repeta

¹ Se anunță (p. 113 și urm.) „feredeile de apă rece, după metoda lui Prinitz“, la Lăpușna bucovineană a lui Iordachi Vasilco, ca și băile de la Văi-țuța Moldovei. Se reproduce înștiințarea despre alte băi (la Negrișoara și Băltătești), cercetate de d-rii Cihac și Cucușeanu (p. 145 și urm.).

² V. p. 336.

³ P. 73. Descrierea moșiei de la Zvorîște, p. 198 și urm.

cartea și la 1870 (*Despre holera asiatică*): biblioteca Academiei are un exemplar dăruit de bătrînul popularisator al medicinei savante și prețuitor al celei populare, om tot așa de remarcabil în domeniul său, ca spirit inovator, cum fusese în rosturile lui deosebite, călugărul, fratele lui, pe care istoria Bisericii ca și istoria națională l-au uitat prea mult¹.

Revista din 1844-5 fu continuată de fapt la 1-iulie 1851, în legătură cu Societatea de medici și naturaliști din Iași, sub titlul de „Foaia Societății de medici și naturaliști din Prințipatul Moldovei”. Înștiințarea spune că va fi vorba întâiu de „medicina de popor”, de „dietetică sau ighienă”, dar, pe lângă aceasta, de „cultura pămîntului, adevă economia cîmpului și a casei”. Era o publicație săptămînală costînd anual în ediție ordinară 20 de lei, în cea de lux doi galbeni. Se cunoaște un singur număr din anul al II-lea: „redijătorul” punea în vedere și „greutățile împiedecătoare”, care au crescut². Un articol, neisprăvit, de critică a împrejurărilor de gospodărie din Moldova e foarte interesant.

Doctorul luă parte la lucrările Divanului ad-hoc, amestecînd preocupății culturale în discursurile sale. Astfel: „Țara vroiește fii precum au fost aceia cari au zidit atîtea biserici în țară și au întemeiat Biserica la care ne închinăm. Țara vroiește fii precum au fost aceia cari au înființat schituri și mănăstiri numai și numai ca să întemeieze în țară moralul creștinesc. Țara vroiește fii precum au fost acei cari au înființat în țară școale și le-au înzestrat cu moșii mari și mănoase, numai și numai ca să poată

¹ În biblioteca mea o Constituție belgiană cu iscălitura d-rului Virnav. În epoca Unirii, la 1857, un lordachi Virnav era prefect de Suceava; Grigore A. Virnav din Roman, merge cu D. A. Sturdza și P. Mavrogheni, la comisarii europeni. Intilnim pe atunci și pe un Alecu Virnav; Bianu, *Catalog*, I, pp. 4, 13, 221; II, p. 583 (pentru Livenii lui Costachi și Scarlat), *ibid.*, p. 568. Pentru ei, ca și pentru Postelnicul Scarlat și Iorgu Virnav din Roman, pentru colonelul Costin, din Roman, pentru Nicu din Botoșani, pentru maiorul Dimitrie, tot de la Roman, pentru Gheorghe, militar, pentru Nicolae din Tecuciu, pentru arhidiaconul Ilarion și Vornicul Gheorghe Virnav Liteanu (adversar al Unirii) v. locurile arătate în D. A. Sturdza, *Acte și documente*, X, p. 591.

² V. și N. Bogdan, *Societatea medico-naturalistă și Museul istorico-natural din Iași, 1830-1919*, Iași 1919, pp. 144-6. — Aici și chipul d-rului Virnav, la p. 112.

inflori științele, care sînt de neapărată nevoie și de vederat folos pentru țară. Țara vroiește fii precum au fost acei cari au zidit atîtea spitaluri în țară și le-au înzestrat cu moșii și cu avere bănească numai și numai ca să poată avea săracii ajutorul cuvenit la vreme¹.² Pentru Statul viitor el întrebuița cuvîntul România². Vorbind pentru menținerea taxei de export a grînelor³, el observă că desființarea ar aduce vre-un bir nou pe săraci și că aceștia ar cumpăra pînea lor mai scump: „Ieri s'a silit țara să scape pe sărac din minile bogatului, și astăzi iarăși să l dea pe mîna lui?... Noi cerem un Stat potrivit neamului în care trăim, iar nu potrivit veacurilor de care omenirea saltă de bucurie că a scăpat.“

În Octombrie 1858 căpăta voie să publice ziarul *Timpul*, „politic, științific, literar, industrial, comercial și agricol“⁴. Foaia nu apărură însă⁵. Doctorul trăi până la 21 August 1878. Fiul său e d. inginer Scarlat Virnav, fost director al Școlii de poduri și sosele, care a avut un așa de mare rol în organizarea Dobrogii.

Asemenea figuri de idealisti trebuie scoase în lumină mai ales astăzi, cînd cele mai triviale forme de materialism bîntuie, scăzînd însăși vitalitatea neamului.

N. Iorga.

Insemnări de prin bisericile Bucureștilor

1. Curtăa Veche.

În de obște despre bisericile din București se găsește știri în ms. Academiei Romîne 907 („Condica bis. din București“ din 1-iu Ianuar 1762); de asemenea, la aceeași instituție, ms. 2409 (insemnări de pe cărțile și odoarele unor biserici din București), cum și în *Catagrafia* cunoscută, tipărită în parte în „*Bis: ort. rom*“, an. XXXI, p. 599 și urm., apoi în total de păr. diacon Nicolae Popescu, fiind utilizată după original în a noastră *Preoțime romînă în sec. al*

¹ D. A. Sturdza, *Acte și documente*, VI¹, p. 95.

² *Ibid.*, p. 324.

³ *Ibid.*, p. 337 și urm.

⁴ *Ibid.*, VIII, pp. 619-22, 878.

⁵ Două broșuri ale lui pentru alegeri, în Februar 1860.

XVIII-lea, p. 55 și urm. În *Inscripțiile* d-lui N. Iorga se găsesc date esențiale.

Orice note de interes special vor fi de folos viitorului cercetător al istoricului fiecărei biserici.

În acest scop vom aduce aici și contribuția noastră de însemnări, în deosebi de pe cărți. Începem cu *biserica zisă Curtea Veche*.

E zidită de Mircea al III-lea Ciobanul. O repară, la începutul sec. al XVIII-lea; Ștefan Cantacuzino (Iorga, *Ist. Rom. în chipuri și icoane*, II, București, 1905, p. 34). Se dă anul 1546 ca dată a primei zidiri (Pr. Marin Dumitrescu, *Istoricul a 40 de biserici*, București 1899, p. 115 și urm.). După mutarea Capitalei la București, prima reședință domnească a fost în Curtea de lângă această biserică; în această biserică se făcea ungerea cu sfântul mir a Domnilor. Prin 1765 Curtea Domnească era tot cea veche. Curînd apoi fu părăsită (Alex. Lăpădatu, în „*Bis. ort. rom.*“, an. XXVIII, p. 59). Fiind înălăuntrul Curții domnești, biserica era ca un paraclis al palatului. Ceva mai târziu, Grigore Ghica zidi un alt paraclis, „de jos“, pentru casele Doamnei. Amănunte asupra lui, în „*Lăcașurile lui C. Brîncoveanu*“ de V. Drăghiceanu, București 1914, p. 45. Biserica „despre Doamna“ („za Doamna“, zisă și „Sf. Anton“) s'a dărîmat în marele foc din 23 Mart 1847. Biserica „veche“, refăcută total de arhitecții sași ai lui Bibescu-Vodă „este cea de azi.

Despre alt incendiu, din 28 August 1851, cînd arde biserica, Curtea Veche cu „pușcăria“ de acolo, vezi N. Iorga. *Bis. ort. rom.*, an. XXVI, p. 225. La finele secolului al XVIII-lea Domnul se mută la Mihaiu-Vodă.

La 14 Octombrie 1834, tot în biserica Curtea Veche e sîntit ca Domn Alexandru Ghica (Iorga, *Viața și Domnia lui Barbu D. Știrbeiu*, Văleni, 1910, pp. 25-26).

Despre reparația totală din 1851, odată cu biserica Sf. Spiridon-Nou, același, *op. cit.*, p. 214, cum și la *Arhivele Statului*, dosarul 3215.

La 10 Februar 1810 fu declarată „biserică sobor“, trebuînd a se face slujbe ca la bisericile de soboare ale Rusiei (Pocitan, *Bis. rom. din Basarabia*, București 1914, p. 10).

În genere se întilnește cu numele: biserica domnească ot Curtea Veche. După ms. 718 dela Academia Română, vedem că

În Novembre 1840 se numește eclisiarh un „proin protopop“ Ioan (fol. 319). În 1844, în aceeași calitate e numit arhiman-dritul Visarion (fol. 387). În vremea acestuia are loc incendiul cel mare, iar după reparație, la 26 Sept. 1852, este eclisiarh tot el (fol. 401). La 1-iu August 1856 găsim în locul lui pe un duhovnic Ioan Steleanu (fol. 413). Târziu, la 26 Octombrie 1861, se găsește tot Visarion (fol. 427).

Pe un Mineiu vechiu, fără început : „Să se știe că am scris eu, Ioniță, feciorul popii Andrei, ecl[isiarh] domnescu, la leat 7264 [... 1756]“.

† „Să se știe că acest Mineiu este al bisericii domnești; 1781.

† 1804, Mart 8 : Neophytos hegoumenos Gollgotheos.

† 1828 Iunie 5 : Rădăcina învățaturii iaste amară ca fierea, iară rodurile ei sint mai dulci decit mierea, iproci...

† *Pe un Molitvelnic fără început* : „Această carte se să chiamă Molitvelnic iaste a popii Ilie ot Cucueti, cumpărată dela Daniil ermonah al Sf. Mitropoliu..., fiind rânduit grosar, și s'au luat po taleri..., și i-au dat acești bani, fiind tot soborul, preoții i diaconi, anume : popa Chiril, diacon Stefan, popa Cărstea, popa Varlaam, dascălul Costandin, logofătul Iancu și alții mulți. Și-l am ca să-m[i] fie mie și copiilor mei când vor face rugăciuni pă el, iar a-l înstrăina să nu fie nimeni volnic, că va avea păcat...“

† *Pe un Mineiu, 1775* : Antimos Archimandritis... Kritis, 1785 Noemvrios 8.

Apoi : Andrei Eclesiarh, Gheorghie Eclesiarh.

† *Pe un alt Mineiu, grecesc, din 1774* :

„Să se știe când s'au cutremurat pământul, întru care zic oamarii că au fost al doilea după cel mare, întru care s'au despiciat munții și dealurile : și să se știe că am scris eu, Ioniță Logofăt, și am scris eu la 1829, Noemv. 22. Ioniță Logofăt, fecior popii Gheorghie ot Curtea Veche.

† *Pe alt Mineiu, grecesc, din 1779* :

„Acest Mineiu iaste al sfintei biserici Curtea Veche, și am scris eu, Florea grămăticul, la leat 1800, Avgust în 4, și cine va citi să zică : Dumnezeu să-l erte.

Apoi : Εγώ ὁ Μάρκος ἑγραψα.

Apoi : „1828, am însemnat acest Mineiu, ca să să știe că cine îl va fura, să nu-i facă o Zeos (sic) parte de cerere dela Dumnezeu, că iaste lucru al bisericii. Eu, Nicolai“.

† *Pe alt Mineiu, grecesc, din 1793 :*

„Să să știe de cându aũ eșit preotu[!] Gheorghe de la Curtea Veche; 1833, Sept 30.“

Apoi : „Acest Mineiu iaste a bisăricii domneștii Curți“.

Apoi : 1845, Ιωάννης Κωδρίδης, ὁ δεύτερος ψάλτης. Γρηγόριος κανονάρχης.

Același Codridis, cu data de 1846, e însemnat ca „ὁ χρηματίας ψάλτης“.

† Dintr'un pomelnic al dascălului Constantin „de la această biserică“, tipărit, în București, tipogr. Toma Teodorescu :

Vedeți aici preoți sfinți,
Căci toți sîntem muritori :
Toți acolo sus să mergem,
La înfricoșatul judecător.
Toate pentru a lor faptă
Își cer de la el răsplată.
Dar vă aduceți aminte
Și-ale mele rugăminte
Pomeniți neîncetat
Pomelnicul ce v'am dat.

† *Pe un Euhologhiou tipărit în București, 1764 :*

„Să să știe de când m'am tocmit la biserica Doamnei de la Sept. 8, în ziua de Sfinta Maria Mică, 1842, Sept. 8. Diaconu[!] Dimitrie.“

† *Pe un Irmologhin tipărit în Bucucurești, 1823 :*

„Acest Ermologhion este al meu anume și iscălit, Ștefan Stoicescu; 1856, Ghenarie 28“.

Apoi : „Această scrisore s'au scris în zilele acestui Domn Ion Gheorghiu Caragea Voevod și Elena Doamna...“

Eu care am scris, Ioniță de la Moinești.“

† *Pe un Tipic, tipărit în București, 1851 :*

[Cu litere latine:] Parohi fiind : Arhimandritul Visarion Rusu, al II preotul Spiridon Bădescu, al III preotul Nicolae Teodorescu, al IV preotul Ion Petrescu —, acești parohi au fost până la 1894 și de aci am venit eu, preotul Costache Stănescu, până la anul 1908, fiindu biserica filială la Sfântul Gheorghe Nou. La 1910 Curtea Veche s'a făcut parohie și Sf. Gheorghe a rămas filială la Curtea Veche.

† *Pe o liturghie tipărită în București 1833 :*

„Mai jos iscălitul m'am făcut preot la anul. 1864, Maia 30 Preotă Nicolae Teodoru“.

† *Pe un Apostol tipărit în Buzău, 1837 :*

„Anul 1864, luna Mărțișoru 17. Catedrala Curtea Veche. D. Apostol Paracliserul“.

Apoi :

„Acest Apostul, care este al bisăricii domnești din Curtea Veche, s'au cumpărat cu lei 45 prin a mea silință, însă cu ai bisăricii bani. Duhovnic Pandele Sacheliu, Curtea Veche; 1844, Ghenar 30.“

Apoi : „Popa Teodosie Eclisiarh. S'au legat această carte la anu[1] 1840, Apr. 4. Duhovnic Pandele, Curtea Veche“.

† *Pe o Evanghelie grecească (fără început) :*

„Această sfântă Evagheliè iaste a Sfintei Mitropolii Târgoviște“.

Apoi :

„Gheorghie Çanonarhul, ucenicul dascălului ot besearica domnească..., leat 7244 [= 1736]...; și l-au pus la besearica domnească Măria Sa Vodă“.

D. Furtună.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

DĂRI DE SAMĂ.

N. Bogdan, *Societatea medico-naturaliștilor și Museul istorico-natural din Iași (1830-919)*, Iași, 1919.

Această publicație, cerută de Societatea de medici și naturaliști din Iași, e foarte bogat ilustrată, ca toate lucrările d-lui N. Bogdan, și cuprinde o sumă de lămuriri interesante privitoare la cultura noastră în veacul al XIX-lea.

Semnalăm astfel mențiunea, după revista *Lupta pentru viață*, II, p. 58, a medicului Curții din Iași, Fotachi, despre care stăpînul său, Grigore Alexandru-Vodă Ghica, spune că a servit țerii „din copilăria sa“, pentru care i se permite a-și face o spițerie de piatră, lângă poarta Curții. Fotachi, cu doctorul Iacov Caragea, e pomenit și în socotelile lui Ghica, pe care le-am publicat în revista „Economia Națională“ și deosebi (*Documente financiare*, etc., București 1900). Și alte pomeniri de medici se întîmpină aici întâiași dată (v. conferința mea despre medici făcută în București, la Societatea studenților în medicină, în 1919).

Societatea se formează la 1830 ca un „cerc ieșean de cetire medicală“, cu titlul în limba germană. Între întemeietori, medicii străini, Czihak, Sylvanski (apoi în București), Romhiller, Viola (Ungur), Krauss, Lochmann, Eustatie Rolla (Grec), Huber, Certz (?). Apoi un străin dr. în drept, Anton Winkler. Pastorul protestant Roth. Dintre medicii români, dr. M. Zotta, dr. N. Chiriacopol, autorul a „Douăsprezece învățături folositoare pentru femeile îngreunate“ (1827). Români fără calitate medicală: Asachi, Alexandru Ghica, tatăl viitorului Grigore Vodă, Ioan Pădure, Ioan Vasiliu. Afară de un dr. Jumette (?), și Anton Abrahamfi, Ungur al cărui rost de farmacist îl cunoaștem astfel.

La 1831-2 se adaugă medicii străini Georg Metz (Botoșani), Wichmann, Binder, Kornhofer, Samurcaș (de la Botoșani), Wolanski și cei români, Ilașciuc din Bucovina, și Teodori (din Roman), Ardelean. Dintre particulari aflăm pe un Nicolae Ghica și pe un Lascăr Bogdan. Secretar rămîne Czihak. Vin apoi la acest cerc dr. Bürger, un Christodulo (Bîrlad), un Sachelarie, cari cer autorității rusești din vremea ocupației să aprobe „Societatea doftoricească moldo-romanică“, — interesant titlu, care vădește că și în această tovărășie se impunea ideia unității românești. Zotta stă înaintea lui Czihak la redactarea statutelor. Ca local fură căpătate odăi în casa Agăi Alexandru Balș, unde se începu adunarea unui „Cabinet sau Muzeum“. Boierul Alexandru Sturdza dăruiește operele lui Buffon, Lacépède și Cuvier. Czihak începe un curs de istorie naturală.

La 1839 lista contribuitorilor cuprinde, și cu Mitropolitul Veniamin în frunte, cea mai mare parte din personalitățile cunoscute în Iași. Găsim și pe Cuénim, directorul pensionatului francez, și pe C. Negruzzi, pe doctorii români Cuciureanu și Vîrnav. Barbu Știrbei, ca ministru muntean, vorbind de „comunitatea de origine și limbă“, precum și de „asămănarea instituțiilor politice“ între cele două principate, declară, ca membru de onoare, că simte „o bucurie amestecată cu mîndrie națională“ pentru ființarea societății. O casă proprie fu cumpărată de la Costachi Sturdza în 1844.

D. N. Bogdan a făcut foarte bine reproducînd conferința ținută de Czihak la Congresul naturaliştilor din Freiburg în Breisgau în 1838 și apărută în broșură sub titlul: „Bericht über die Fortschritte der Civilisation in dem Fürstenthum Moldau“ (p. 49

și urm.)¹. Se arată că Academia Mihăileană era să aibă în curând un curs de drept și unul de medicină, cu caracterul universitar. Era vorba la Societate, în 1844, și de un observatoriu, cu sprijinul lui C. Conachi, prieten intim al lui Czihak.

Lista de doctori din acest timp, pp. 168-9.

GRONICĂ

Vechi studenți.

Pe un *Εισαγγελίας της γαλλικής γλώσσας* de A. Ercudide, profesor la Egina (Egina 1831), e pomenit, cu litere de mină, un student român: „A. Callistratē Démétresco; 1844, août 22, Pesth“.

Pare a fi proprietarul.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Domnii noștri și Muntele Atos.

În publicația sârbească „Spisanie drevnostii srbschi u svetoi (atonscoi) gori“ (Belgrad 1847) se pomenesc aceste diplome slavone date de ai noștri mănăstirilor atonice:

P. 75. Diploma Banului Barbu, pe pergament, din 28 Ianuar 7009 (1501), pentru Sf. Pavel.

P. 77. Diploma lui Mihai Viteazul, pe pergament, cu iscălitură aurită, din București, 28 August 7107 (1599), pentru mănăstirea Simopetra (cunoscută).

P. 79. Diploma lui Vlad Voevod, din Tirgoviște, 12 Iunie 6995 (1487), către Rossikon (cunoscută).

Diploma lui Vlad Voevod, din Tirgoviște — 17 (*sic*), indicția 5.

P. 81. Diploma lui Nicolae Logofătul, pe pergament, 5 April 7005 (1497), pentru mănăstirea Castemunitul.

Cf. Hürmuzaki, XIV, la aceste date.

* * *

¹ Și dr. Mayer, al lui Mihai Sturdza, vorbise, la congresul din Bonn, în 1835.

Un manuscris al lui Alexandru, fiul lui Ștefan-cel-Mare.

E cunoscută frumoasă Evanghelie a Țarului bulgăresc Alexandru din 1356 (6864). În descrierea acestui manuscris de dr. Robert Schelvin, *Einleitung in das Johann-Alexander-Evangelium*, tesă la Lipsca, 1883, se reproduce această notiță pe fol. 5: „snū Stefanu Voevode, Ioanu Alexandru, vă Hsa Ba vearnăi Voevoda: i gsnū. vāsei zemli moldavscoi otcupi sāi tetroevghlu șto e bilū u zaloghe“ („fiul lui Ștefan Voevod, Ioan Alexandru, în Hristos Dumnezeu credincios Voevod și Domn a toată țara Moldovei, a cumpărat acest Tetravanghel, care i-a fost zălog“). Și apoi: „B[og]u da g[ospod]ja prosti, i da mu darue jivot večni i zde mnogoleatni jivot („Lui Dumnezeu laudă, și să-i dea viață veșnică, și aici viață de mulți ani“).

Schelvin credea că e vorba de Alexandru-cel-Bun. Alexandru, fiul lui Ștefan-cel-Mare, a stat în Moldova-de-jos, la Bacău, cu cîrmuire deosebită, și a murit tînăr, mult înainte de gloriosul lui tată.

Curzon a cumpărat manuscrisul în 1837 la mănăstirea Sf. Pavel din Athos. Va fi fost dat, după moartea lui Alexandru, la mănăstirea atonică a lui Ștefan, Zograful.

Curzon știe însă că Sf. Pavel chiar e de fundație românească, fiind făcut de Constantin-Vodă Brîncoveanu (*ibid.*, p. 6).

Dar o însemnare românească foarte nouă, de după 1700, pe care autorul lucrării o dă, foarte defectuos, la p. 15, arată că manuscrisul admirabil n'a fost lipsit de cetire românească până dăunăzi. Aș desluși așa:

„† Scris-amū eu, Gavril Rodăcan, sădvrahi (!) Țara-Românească, findū aiča la Agheiu Pavel, și cine va [ceti] să zică: Dumnezeu să-lū iarte. Gavriil...“

* * *

Celți la gurile Dunării.

În „Mittheilungen der anthropologischen Gesellschaft in Wien“ (XX; seria nouă X; n-le 6-7; Novembre-December 1890), Rudolf Much, tratînd despre Bastarnii de la Nistru și de la gurile Dunării (în insula Peuce), cari sînt socotiți de obicei ca Germani, citează pe Tomaschek, care în „Göttinger Gelehrte Anzeigen“ de la 1888 combate pe Müllenhof, amintind că la Ptolemeu aceste regiuni au nume celtice: Meliodunum, Eburodunum, Carrodunum,

Uibantanarion, Aliobrix, Britolagae. În munții ungurești: Cotinii, Ombronii, Teuriscii, Anartii. Much adauge și cunoscutul nume al Noviodunului (la Isaceea). De altfel o inscripție din Olbia arată că orașul grecesc de la gura Bugului a fost atacat de Sciri și Gali („Galați“). Bastarnii, al căror nume chiar ar fi analog cu acela de „batarzi“, ar fi rezultat din acest amestec celto-germanic. Tacit însuși spune că ei obișnuiau nunți în vecini: *connubia mixta*. Pe la 182 acest neam mixt lucrează în unire cu Scordiscii, pur celtici, de la Vest. Cu timpul se germanisează. Se întâlnesc și nume germanice: poporul Sidonilor, supt Agalingus, la Nistru. Autorul se întreabă dacă de la Galiția la Marea Neagră s'au găsit arme și vase după tipul zis La Tène, care e special celtic.

Cercetări viitoare în Basarabia și la Deltă trebuie să răspundă la această întrebare.

* * *

Vechii bursieri.

În foarte rarul *Almonah literar* din 1839, al lui Ioan Eliad, care dă și *Orologiul îndreptat* al lui Iancu Văcărescu și o bucată de Gh. Crupenschi („Ermina la mormântul fiului său“) și o adaptare a lui I. Eliad însuși după Vittorelli, aflăm în lista începătorilor culturii naționale aceste rînduri: „Cei d'întîiu discipuli la matimaticei și filosofie în limba rumânească subt Gheorghie Lazăr: Ioan Pandele (mort în Italia), Ioan Mîinescul, Ioan Crăsnarul, Daniil Tomescul, Constantin Pancul, Eliad Ioan“.

Patru din aceste nume, cele subliniate, nu ni erau cunoscute.

* * *

O scrisoare a lui Nicolae Văcărescu către nepotul său Iancu.

Iubitul meu și mult doritu,

Pentru că vreme nŭr am avut de a copiarisi (să vede însă că ai înțeles că mai mult să cuvine așa), îți trimit un epitre dedicatoar, ce au făcut moși-tău cătră Filaretu, cînd i-au închinatu grămmatica romînească. Îl trămițu ca să-l vezi, îl trimițu ca să te invitezu și să te ațățu, îl trimițu ca să te aprinzu, să te fac să fii foc riu, mai mult decăt ești, și apoi, tot ce am pățitu și eu, ca să te fac să-ți aduci aminte de toată puterea și virtutea, duhului și a inimii și a cugetului ce porți, ce au fost părinții noștri, tată-tău și moșă-tău, și să plîngi cu inimă înfrîntă și cu duh slobod, dar suppus, dăn întămplări, a purta jug. Ah! dorite mult și scump iubite sînge al meu, ah! ramură a trunchiului

celui obicinuitu în slavă și laudă, mă crede că de atunci, adică din mult norocita și amară noapte ce am cetitu această epigramă, istorie și ce orialt vei vrea, îmi arde inima în flacără nestinsă și în cumplită vâpae, și mă amărăscu, cât mă simțu muscă, mă arzu atâtu, încât și în ceasul ce-ți scriu, mă podidescu lăcră-mile, simțind ce era' acei oameni și văzînd că noi nu sîntem nici de a face cevaș, fiteșcine în parte, nici măcar oameni de a ne uni și a face dar bine. Nu trebue cumplit să mă amărăscu, cînd, lăsînd pe cei streini, văzu că nici cei dela fire înclinați nu să unescu? Poți să-mi vorbești dum|neata| aici cu oarecare dăose-bire, dar eu zicu că te greșești, căci simțu că și dumneata iubești poate pă unchiu, iubești pă vāru și pă nepot, dar nu ne 'i dā prieteni pe niciunul dān ei. Îți scriu cu inimă dāșchisā, fiindcă știu că ai îndoială a să prāmi: nu crezi ceia ce, cînd mai la urma ne-am împāciuitu, ț'am zis și ț'am făgîduit, nu crezi încă că eu nu cugetu să te înșelu: nici nu știu această vorbă cînd gîndescu la tine și cînd îți chibzuescu darurile. S'ar fi căzut pentru această îndoială, sau, ca un dreptu, să nu-ți mai scriu, sau, ca un mincinos și omu al lumii noastre, să-ți scriu, ca mai mult să te înșālu; dar unde putere, unde curaj de a-mi amāgi singele și dā a mă înșāla pă mine! Nu îndrāznescu nici noaptia, singur fiind, și în sihāstrie ce mă aflu, să o chibzuescu. Cînd aș cugeta într'alt chip, mi s'ar părea dā toate pāsāriile noaptia trāitoare mi-ar cășuna în capu.

Deci și acum, cu toată sfiāla ce să cuvine a avea pentru prie-teșugu și la sfînta unire, nechibzuînd la nicio înpotrivire a vremii, sau ale întāmplārilor, mă legu cu cugetu curatu a fi unitu, și mă unescu cu inimă dāșchisā a fi legatu cu inima și sentimentul tāu cel bun. Nu că nu am fost cum arāt, și mă legu dā cînd am zis, ci numai ca să te încredințezu. Strînsoarea nodului o aștept dā la tine pă jumātate, fiindcă ceilaltā parte ț'o trime-seiu, și mă crede.

Am arātatu luminatului beizadē cāte Islam-Agā, prietenul nostru, mi-au zis pe drum. S'au māniat foarte Lumināția Sa, hotārînd să infrunzeze pă delibașa și poroncînd cāmārașului să zică Turnagiului multe, cam înfruntătoare pentru Islam, și ca să-l orānduiască. Iar eu luaiu rāspunsu tot aici că va scrie dum|itale| pentru aceasta.

1815, Octomvrie 31.

Sînt al dumiț|ale| unitu și legatu și dān singe și dān cuget, unchiu și prieten, *Nicolae Văc[ărescu]*.

Cetind scrisoarea de închinarea Grămmăticiei, să mi-o trimiți.
Poți să o și copiezi.

(Bibl. Acad. Rom., ms. 220, fol. 1.)

* * *

Scriitori români necunoscuți în Basarabia.

(Note de d. Șt. Ciobanu, în *Sfatul Țării*.)

„Mă voi opri asupra lui Gh. Păun, de la care au rămas 166 de poezii într'un carnet de la anul 1869, și asupra poetului Alexis Nacco, cunoscut istoric basarabean, ce ni-a lăsat câteva carnete cu poezii de pe la 1867—1869, scrise cu litere latine, poezii de mare valoare pentru istoria literaturii din acel timp.

Gh. Păun, poet fără cultură aleasă, după cum declară el singur într'una din poeziile sale, n'are meritul de a fi un poet mare și original; poeziile sînt greoaie și fără valoare estetică. Totuși, din punct de vedere istoric și lingvistic, reprezintă *iubirea către limba românească a unui Basarabean în timpurile triste pentru poporul românesc de dincoace de Prut*. Mai toate poeziile sînt culese din gura poporului și modificate de el, poezii ce în mare parte le găsim la autorii români de dincolo de Prut. Printre cele mai importante cităm: *poezii erotice*, în care cîntă dragostea și trădarea femeii, *Turturica* (publicată de Ienăchiță Văcărescu și Alecsandri; la dînsul se găsește cu totul modificată), *Doină Doiniță*, *Doina iubirii*, *Cînd eram la maica fată*, *Ottule Ottuțule*, *Frunză verde baraboiu*, *Fuca de birău* și altele (modificate cu totul din Alecsandri, sau probabil culese din gura poporului, care cunoștea și modifica operele poetului român de peste Prut).

Cu totul altfel sînt poeziile lui Alexis Nacco; om cu o cultură aleasă, care a tradus admirabil pe mulți din marii poeți. Traduce multe poezii din Lermontov și Crilov. Făurește două poeme originale. Este primul care a redat în românește *Demonul* din Lermontov. În cele mai multe din poeziile traduse din Crilov, și în special în *Porcul și stejarul*, poetul are calitatea de a fi mai exact în redarea traducerii ca Stamati și Donici. Într'o poezie a sa, intitulată *Prietenului meu*, descrie în colorile cele mai negre pe unii boieri cari au trecut Prutul și au venit în Basarabia, unde s'au căsătorit. A doua poemă, *Anul nou*, dedicată acelor cari aveau de gînd să facă voiajuri prin țeri străine în anul 1867, este o descriere a Franței și în special a Parisului.“

Ce sentimente purtau Basarabeniî culturii româneşti o arată petiţia către Academia Romînă:

„Subscrisul Alexandru Constantin Bodescu, consilier al Curţii imperiale din Rusia, proprietar, domiciliat în oraşul Bălţi, avînd dorinţa, ca Romîn, a contribui la încurajarea instrucţiunii din Tara-Românescă, declar că ofer suma de două mii de ruble sau, în franci 5.200, după cursul zilei, pentru Academia Romînă.“

* * *

Prenumeranţii aromîni.

Între prenumeranţii la „Istoria Macedoniei până la Filip“, tradusă după Otto Abel de Mărgărit Gh. Dimitşa (Lipsca 1860), se numără la Monastir: fraţii Cucanţu (Κουκάντζου), Grigorie Teru (Τέρπου) şi Ioan Neţu (Νέτζου), Aromîni, şi îndată, supt rubrica τὸ δημοτικὸν κατάστημα, un Naum D. Disculţa (Δισκούλτζα), un Bita (Μπίτατζ), un Nona (Νόντζ), un Κακλιώσης din Cruşova, un Liaţu, Λιάτσος (Vasile C.), profesor la şcoala grecească. La Ohrida un Naum Toţcu (Τότζκου), fraţii Nastu Boiagi (Νάστου Μποϊατζή), Naum Hr. Haţu (Χάτζου) din Struga. La Clisura un Simu Taşula (Τασιούλα) Symotas, un Atanasie N. Bica (Μπήκκζ), un D. Dubi (Δούμπητζ), un Petru Nasla (Νάσλατζ), un Dimitrie Gh. Bezi (Μπέζητζ), un Sima S. Rotari (Ρώταρητζ), un medic I. Şomu (Σόμου). Între elevii şcolii greceşti de acolo: un Nazla (Νάζλα), un Şt. C. Hertură (Χερτούρα), un Dimitşa, un Nenta, un Teca şi un Tartă. La Cruşova: fraţii N. Niţota (Νιτότα) şi alţii din aceeaşi familie, un Peca, un Buşa (Μπούσα), un Pupa, un Funda (Φούντζ), la Megarova, un Maltu, un Curdina, un Vista (Βίστατζ) şi un Cocoş (Κοκόσιος).

Romîni şi Secui.

În *Deutsche Tagespost* din Sibiiu (n-1 159) un anonim observă că sînt două tipuri de casă săsească: cea de la Bistriţa şi cea de la Sibiiu-Braşov.

Vechea casă din ultimul tip e cu faţadă de două ferestri spre stradă, intrare prin curte, iar ca întăie locuinţă odaia cu cuptorul, avînd salonul spre stradă, o altă odaie spre curte; este şi cuptor în curte. În părţile Bistriţei lipseşte numai scara.

Se admite că acest tip e franconian, repan. Romînii au fost numai foarte puţin influenţaţi de dînsul, chiar în satele de conlocuire.

Secuiei, de loc. Ei au fațada de două ferestre spre stradă, dar în fața de către curte a casei se întinde cerdacul pe stâlpi. Odată intrarea se făcea drept din stradă.

„Dar prin această casa secuiască se apropie de casa țerânească română de cel mai vechiu stil, care pare a fi clădită după casa țerânească osteuropeană-slavă. Pridvorul sprijinit pe patru stâlpi de lemn, care acopere un spațiu de aproape un metru lățime. Oare în acest tip de casă nu se pot recunoaște încă străvechi forme pe care le arăta vechea casă țerânească din Licia și casa veche grecească?”

E confirmarea părerii noastre că Secuiei au luat casa de la noi și că ea este de vechiu caracter, nu lician, ci tracic (deci și paleo-elin, țerănimea din unele părți ale Eladei fiind de obârșie tracă).

* * *

Doamna de Staël și țerile noastre.

Vestita doamnă de Staël, exilată de Napoleon, avea de gînd să treacă, din Viena unde căutase un adăpost, pe la noi. În *Dix années d'exil*, II, VII, ea arată că se ceruse pentru dînsa un pașaport prin Odesa la Constantinopol, dar, oarecare greutate răsarînd, „nu-i era deschisă decît calea directă a Turciei prin Ungaria, și această cale, trecînd pe la hotarele Serbiei, era supusă la o mie de primejdii. Se putea atinge și portul Salonic prin interiorul Greciei: arhiducele Francisc urmasse această cale ca să meargă în Sardinia.” D-na de Staël „incheie o învoială cu un Armean ca s'o ducă la Constantinopol”.

În Rusia, pe moșia lui Narișchin, se află o „casă a Moldovenilor, adică o sală construită după gustul acelor popoare; era aranjată ca să apere de focul soarelui, precauție destul de inutilă în Rusia” (cap. XVIII). Țerani ucrainieni (?), în roșu, îi cîntă melodii triste.

* * *

Încă un pictor bisericesc.

În curînd voi avea prilejul să vorbesc de vechea noastră artă de ilustrație a cărților.

Deocamdată voi însemna că între ilustratorii cari au iscălit lucrările lor este și acel „ieromonah Costantie” care face, în stil absolut brncovenesc, cu aceiași caracteristică floare și cu același

corb-vultur, frontispiciul la rara carte „Oștirea Franțezilor în Rossiia la leat: 1812“, tradusă din grecește de Parascheva Clucerul de arie (București 1826). Tot lui i se datoresc inițialele în același stil.

* * *

Un împrumut.

Cine nu cunoaște *Cinele soldatului* al lui Grigore Alexandrescu?

Rănit în bătaie soldatul căzuse
Și 'n puține zile chinuit muri, etc.

Ideia e din *Le chien du Louvre* al lui Casimir Delavigne (*Oeuvres complètes*, ed. 1880, IV, p. 160 și urm.):

Des morts voici le char qui roule;
Le chien, respecté par la foule,
A pris son rang,
L'oeil abattu, l'oreille basse,
En tête du convoi qui passe,
Comme un parent.

BCU Cluj / Central * * * University Library Cluj

Versuri inedite.

Între alte lucruri rare, d. George Olszewski din București are un foarte frumos chip al bătrînului Ban Grigore Brîncoveanu. Dedesupt sînt aceste versuri:

De cel d'afară haracter,
Ce umele de iubire
Și de respect pã cîți îl vãd,
Sã poate zugrãvire.

Iar, a înaltului sãu duh.
A darurilor sale
Încondeere îndrãznind.
N'o scoate om la cale!

* * *

Romîni de peste Nistru

La explicarea prezenței numeroșilor Romîni de peste Nistru adăugim acest pasagiu din Neculce (p. 412): „Atunce (1740) la purcesul lui Minih (generalul Münnich) trimis-au de au robît mulți oameni din Ținutul Hotinului și de pe margenea Cernăuților, și i-au trecut, cu femei, cu copii, la Mosc, și-i împãrția pre oameni ca pre dobitoace. Unii lua' bărbații, alții femeile, alții copiii, și-i vindeau unii la alții, fără de leac de milă, mai rău decît Tătarii“.

N. I.